

Halina OLECH

PRZEZWISKA MIESZKAŃCÓW WSI KOZY W WOJEWÓDZTWIE BIELSKO-BIALSKIM

WSTĘP

1. Wieś Kozy

Kozy to wieś leżąca u podnóża Beskidu Małego przy ważnym szlaku drogowym i kolejowym (łączącym Kraków z Bielskiem-Białą i Cieszynem) w odległości ok. 90 km od Krakowa, 30 km od Cieszyna i ok. 60 km od Katowic. Wieś graniczy od wschodu z Bielskiem-Białą (z dzielnicami: Hałcnów i Lipnik), od północy z Pisarzowicami, od wschodu z Kętami i Bujakowem, a od południa pasmem wzniesień, nad którymi góruje Chrobacza Łąka (828 m n.p.m.), graniczy z Międzybrodziem i Porąbką.

Dzieje Kóz od najdawniejszych czasów związane były z dziejami ziemi oświęcimskiej. Początki wsi sięgają być może wieku XIII, kiedy to rozpoczął się proces osadnictwa w południowym pasie ziemi oświęcimskiej, albo związane są z późniejszą i ekspansywniejszą falą osadnictwa w głąb Beskidów, która miała miejsce początkiem XIV w.¹ W najstarszych źródłach pisanych pojawia się z datą 1326 r. informacja o Kozach (*villa de duabus capris seu Siffridivilla*) - wsi z mieszaną narodowo ludnością - jako parafii należącej do dekanatu oświęcim-

¹ Jan Nepomucen Gątkowski w *Rysie dziejów księstwa oświęcimskiego i zatorskiego*, wydawnym nakładem autora we Lwowie w 1867 r., zapisał: „Kozy między Kętami a Białą, wieś założona przez kolonistów jak Wilamowice, z wieloma warsztatami drelichów”.

skiego i podległej plebanowi Janowi z Wilamowic². Pierwotna nazwa wsi *Dwie Kozy* figuruje w księgach parafialnych³ do drugiej połowy XVIII w.

Leżąca przy szlaku Lwów-Kraków-Brama Morawska wieś była świadkiem wielu wydarzeń historycznych. W wieku XIII zapuszczały się na ten teren zagony tatarskie. Mniej więcej od połowy XIV w. do 1454 r. ziemia oświęcimska należała do Czech.⁴ Podległość tę zaznaczył m.in. wzniesiony na terenie Kóz zamek należący do systemu twierdz i umocnień obronnych Czech. Resztki jego murów rozebrano po II wojnie światowej. W wieku XVII pustoszyły wieś i jej okolice oddziały szwedzkie. W walkach, jakie miały miejsce w czasie najazdu Szwedów w pobliskich Pisarzowicach, Mikuszowicach, Bielsku, Oświęcimiu czy Kalwarii, zapewne brali też udział mieszkańcy Kóz. Końcem XVII w. przemaszzerowały przez wieś tysiące żołnierzy polskich, którzy - śpiesząc z Janem III Sobieskim na odsiecz Wiedniowi - podążali tam z Krakowa w kierunku Wadowic i Kęt przez Kozy, Bielsko i dalej przez Bramę Morawską. Świadcami kolejnych ruchów wojsk byli kozianie tuż przed pierwszym rozbiorem Polski. W 1768 r. na zjeździe szlachty księstwa oświęcimskiego, który odbył się w pobliskich Kętach, podjęto decyzję o przystąpieniu do Konfederacji Barskiej. Oddziały wojska konfederatów, z którymi sympatyzował ówczesny dziedzic Kóz - Jordan, stacjonowały jakiś czas w Kozach, potem przywódcy Konfederacji szukali schronienia w sąsiednim królewskim wolnym mieście Białej. Przez wieś przetoczyły się wojska rosyjskie, które obległy najpierw Kęty, a później Białą i Lanckoronę. Mieszkańcy Kóz czynnie wspierali konfederatów. W wyniku traktatu rozbiorowego z 1772 r. należąca do województwa krakowskiego wieś znalazła się pod zaborem Austrii. Uboga galicyjska wioska szczególnie dotkliwie przeżyła przemarsz wojsk rosyjskich, spieszących w 1805 r. na pomoc walczącej z Napoleonem Austrii, a potem powracających po klęsce spod Austerlitz w grudniu tegoż roku. Pozbawieni zapasów żywności (którą rekwirowało wojsko) mieszkańcy Kóz zdziesiątkowani zostali przez tyfus i cholera. W parafialnej księdze zgonów odnotowano 192 zgony w ciągu czterech miesięcy największego nasilenia epidemii (od XII.1805 r. do III.1806 r.), podczas gdy w latach poprzednich notowano średnio 3 zgony w miesiącu (w 1804 r. - 36 zgonów, w 1803 r. - 37 zgonów). W siedem lat po tej zarazie rekwirowano w Kozach żywność dla oddziałów wojska polskiego, które w 1813 r.

² Informacja pochodzi z *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae historiam illustrantia*, wyd. A. Theiner, t. I, Romae 1860 (bulle papieskie dla Polski).

³ Najstarsza z zachowanych ksiąg parafialnych zawiera rejestr chrztów i ślubów od 1658 roku.

⁴ W 1454 r. Kazimierz Jagiellończyk wymusił na księciu oświęcimskim Janie hołd lenny na rzecz Polski, a w dwa lata później wykupił i inkorporował jego księstwo do Korony Polskiej. Por. J. Wyrozumski, *Historia Polski do 1505 roku*, Warszawa 1984, s. 209.

ciągnęło do Napoleona pod wodzą księcia Józefa Poniatońskiego i po krótkim postoju w pobliskich Kętach podążało przez Kozy i Białą na Cieszyn i dalej do Saksonii. W powstaniach wieku XIX kozianie prawdopodobnie nie uczestniczyli. Wieś została jeszcze dwukrotnie dotknięta epidemią (1847/48 r. - tyfus, 1849 r. - cholera). W styczniu i w lutym 1945 r. wojska gen. A. Greczki wyzwalały wieś oraz Bielsko i Białą spod okupacji niemieckiej. Po wyzwoleniu Kozy powróciły do granic administracyjnych z okresu międzywojennego - do powiatu bialskiego w województwie krakowskim. Od 1950 r. przez 18 lat wieś należała do woj. katowickiego, po czym znalazła się w woj. bielsko-bialskim.

Od początku swego istnienia aż do wybuchu drugiej wojny światowej Kozy znajdowały się w rękach prywatnych.⁵ W dziele Jana Długosza figuruje wieś *Dwyekozy* jako własność Mikołaja Słopa z Dębowca herbu Kornicz.⁶ W rękach Korniczów pozostawała wieś niemal cały wiek, tj. do ok. 1516 r. W pierwszej połowie wieku XVI, prawdopodobnie ok. 1520 r., wybudowano w Kozach drewniany kościółek. Pozostała po nim jedynie polichromia stropu (przeniesiona końcem XIX w. do Muzeum Narodowego w Krakowie) oraz tryptyk z przełomu XVI i XVII w., który pozostawiono w nowym, neogotyckim kościele wybudowanym według planów wiedeńskiego architekta Karola Steinhofera na przełomie XIX i XX w. Wśród następnych dziedziców Kóz znalazły się rodziny Gierałtowskich i Russockich.⁷ Mniej więcej w połowie XVII w. Jan Gierałtowski odsprzedał część wsi (Dolne Kozy) Władysławowi Rejowi z Nagłowic. W tym czasie otwarto w Kozach szkołę parafialną dla synów chłopskich (1658 r.). W latach siedemdziesiątych XVII w. zbudowano czworoboczną owczarnię (dziś unikalny zabytek architektoniczny) a w początkach XVIII w. - późnobarokowy pałac, przy którym w miejscu drewnianych baraków powstały (końcem tegoż wieku) murowane zabudowania folwarczne. Właścicielami Kóz byli podówczas Spytko Jordan i Teresa z Russockich. Pochodząca z tamtych czasów owczarnia z drewnianą rzeźbą św. Floriana oraz pałac, któremu ostateczny kształt nadano w pierwszej połowie XIX w., to najstarsze zabytkowe budowle Kóz. W czasach zaborów wybudowano w latach siedemdziesiątych XVIII w. drogę, tzw. „cesarkę”, która biegnie z Kra-

⁵ Tę i dalsze informacje o dziedzicach Kóz i obiektach wzniesionych za ich czasów przytaczam w oparciu o monograficzną książeczkę **W. Honkisa**, *Jest taka wieś Kozy*. Warszawa 1988. W opracowaniu jest nowa, obszerna i szczegółowa monografia Kóz, która ma być pracą zbiorową obejmującą m.in. historię Kóz, gwarę koziańską i nazewnictwo.

⁶ Mikołaj Słop, rycerz z orszaku Zygmunta Korybuta, nagrodzony został herbem Korniczów i mianowany kasztelanem oświęcimskim.

⁷ Obie rodziny sprzyjały kalwinistom, por. **J.N. Gątkowski**, op. cit.: „(...) w Kozach był zbór kalwiński, na początku XVII wieku przez Russockich, zwolenników tej sekty, a dziedziców Kóz, założony. Ostatni inwentarz parafialny podaje, że ich w 1659 roku Stanisław z Nagłowic wydalili”.

kowa (przez Kalwarię, Wadowice, Kęty, Kozy, Białą i Bielsko) do Cieszyna, zaś w latach dziewięćdziesiątych - staraniem Jordanów - powstała szkoła ludowa. W połowie XIX w. wieś Kozy liczyła 320 domów i ok. 1500-1800 mieszkańców, posiadała 4 młyny, 3 tartaki, 5 kuźni i 7 karczem, a „cesarką” kursowała regularna poczta dyliżansowa. W drugiej połowie XIX w., w związku z rozwojem przemysłu włókienniczego w Bielsku i Białej, wielu kozian zajęło się tkactwem. Końcem tegoż wieku przystąpiono do budowy linii kolejowej łączącej Kozy z Białą i Kętami. Do budowy użyto kamienia wydobywanego w powstałym w tym czasie w Kozach kamieniołomie. W latach 1910-1912 wybudowano ok. 5-kilometrową kolejkę łączącą kamieniołom ze stacją kolejową (tę linię transportową po 60 latach zlikwidowano, a kamień do dziś jest wydobywany). Po śmierci Karola Jordana, który był właścicielem połowy Kóz, majątek przechodził z rąk do rąk. W 1887 r. znalazł się w posiadaniu Hermana i Wilhelminy Czeczów, których syn wraz ze swoją rodziną gospodarował w Kozach do drugiej wojny światowej.

Obecnie Kozy są samodzielną gminą w województwie bielsko-bialskim zajmującą obszar 26,9 km², z czego 10,67 km² to lasy. Pozostały obszar zamieszkuje 10.370 osób.⁸ Gęstość zaludnienia jest więc bardzo duża - blisko 640 mieszkańców na 1 km². Wieś liczy 2.301 budynków mieszkalnych. Największymi skupiskami ludności są dwa osiedla domków jednorodzinnych: Osiedle Sto i Osiedle Północ. To ostatnie zamieszkuje głównie przybyła do Kóz w latach pięćdziesiątych ludność z okolic Porąbki, Międzybrodzia, Tresnej i Czernichowa przesiedlona w związku z budową zbiorników wodnych na Sole. Wieś posiada przedszkole, dwie szkoły podstawowe (a przy nich dwa wielorodzinne domy dla nauczycieli), Dom Kultury, kino, Gminną Bibliotekę Publiczną (dwa oddziały), a od 1993 r. również liceum ogólnokształcące. Od przeszło stu lat działa tu straż pożarna, jest też duży i nowoczesny ośrodek zdrowia, poczta, apteka, stadion sportowy a przy nim Dom Sportowca. W odrestaurowanym XX wiecznym pałacyku (dawnej własności Grabowskich) w centrum wsi ma swoją siedzibę stacja naukowa Polskiej Akademii Nauk w Zabrze, która zajmuje się badaniem energii słonecznej. Pod względem struktury zatrudnienia mieszkańcy Kóz to przede wszystkim robotnicy i prywatni przedsiębiorcy. Na terenie gminy prowadzi działalność ok. 800 podmiotów gospodarczych (prywatne firmy rzemieślnicze i produkcyjne, hurtownie, liczne placówki handlowe i kilka gastronomicznych).⁹ Wielu mieszkańców Kóz znajduje więc zatrudnienie we własnej wsi; inni pracują w pobliskich ośrodkach przemysłowych, głównie w Bielsku-Białej, Oświęcimiu, Kętach i Andrychowie. Tylko nieliczni utrzymują się z rolnictwa. Przeważają małe gospodarstwa rolne - od 1 do 5 ha.

⁸ Dane z grudnia 1993 r. uzyskane w Urzędzie Gminy Kozy.

⁹ Dane z kwietnia 1994 uzyskane w Biurze Podatkowym Urzędu Gminy Kozy.

Ogółem 354 gospodarstwa zajmują obszar 710,45 ha, w tym zaledwie 18 gospodarstw ma obszar od 5 do 10 ha i 2 gospodarstwa powyżej 10 ha (11 ha i 13,9 ha).¹⁰

Kozy są wsią otwartą; przemieszczanie się ludności na przestrzeni ostatnich trzydziestu lat znacznie wzrosło i kozianie nie dzieli już sąsiadów na swoich i tych, co przyszli „ze świata”. Dawne nazwiska koziańskie w znacznej części utrzymały się. Najliczniej reprezentowane są 32 nazwiska, z których każde ma nie mniej niż pięćdziesięciu nosicieli: Honkisz (281), Handzlik (257), Malarz (202), Jurzak (170), Nycz (159), Byrski (119), Duźniak (116), Skoczylas (111), Kasperek (106), Kućka (96), Komędera (94), Laszczak (90), Olma (88), Stwora (85), Fabia (83), Czaderna i Gacek (76), Wójcik (73), Hałat (72), Sablik (69), Baścik (68), Hankus (60), Goliasz, Konior i Sztefko (58), Góra (57), Rozmus (56), Osierda (55), Blachura (54), Koziołek i Pudełko (53), Mleczo (51).¹¹ Powtarzalność nazwisk jest często przyczyną nieporozumień. Starsi mieszkańcy Kóz przy ustalaniu, o którą osobę chodzi, posługują się przydomkami i przezwiskami, wykorzystując przy tym znajomość koligacji. Miejsce zamieszkania zaś wskazują używając nieoficjalnych nazw toponimicznych lub przezwisk w formie wyrażenia przyimkowego pełniącego funkcję adresu mikrotoponimicznego, np. *do Plutonu*, *do Kantosa*. Znajomość przydomków, przezwisk, powinowactw a także nieformalnych nazw miejscowych wśród młodego pokolenia kozian (osoby w wieku do 30-35 lat) jest słaba i zazwyczaj ograniczona do miejsc najbliższych miejscu swego zamieszkania i osób z własnego środowiska. Informacje dotyczące etymologii nieoficjalnych antroponimów i toponimów można uzyskać niemal wyłącznie od ludzi starszych, choć zdarza się, że i oni podają odmienne motywy i okoliczności powstania tych samych nazw. Starsi mieszkańcy Kóz posługują się jeszcze gwara, ale najmłodsze pokolenie na ogół nie używa już języka gwarowego nawet w kontaktach rodzinnych. Pokolenie średnie w kontaktach oficjalnych mówi językiem ogólnym, lecz w swobodniejszych rozmowach towarzyskich używa języka, w którym łatwo wychwycić niektóre fonetyczne cechy gwarowe (głównie pochylenie samogłosek) i w którym mieści się jeszcze część bogatego słownictwa gwary koziańskiej. Zwyczaj nadawania przezwisk stopniowo zanika; zaledwie ok. 8% nosicieli przezwisk to osoby w wieku do 40 lat. W związku ze zmianą adresów, jaka aktualnie ma miejsce w Kozach przy okazji wprowadzania nazw ulic (192 nazwy) i nowej numeracji budynków, operowanie nieformalnymi antroponimami i toponimami (używany obecnie najczęściej w celu identyfikacji osób i miejsca

¹⁰ Patrz przypis 8.

¹¹ Dane sporządziłam w sierpniu 1993 r. na podstawie dokumentacji udostępnionej przez Biuro Ewidencji Ludności w Urzędzie Gminy Kozy; liczba w nawiasie jest liczbą nosicieli danego nazwiska.

ich zamieszkania) okaże się wkrótce zbędne. Dlatego też zebranie i zanalizowanie tych nazw - zanim ich etymologia zatrze się bądź też ulegną wtórnej etymologizacji - wydaje się być pracą potrzebną.

2. Przedmiot pracy i sposób opracowania zebranego materiału

Materiał onomastyczny prezentowany w niniejszym artykule zebrany został w 1993 r. Liczy 402 przezwiska, których nosicielami jest 345 mieszkańców Kóz z ogólnej ich liczby 10.370 osób. Średnio co 23 dorosły mieszkaniec gminy (jest ich blisko 8 tys.)¹² ma swoją *przezwę*, in. *śpicmiano*¹³ - jak o przezwiskach mówią kozianie. Te pozaurzędowe nazwy mieszkańców Kóz określane są w pracy terminem *przezwisko* lub ogólniejszym - *nieoficjalny antroponim*.¹⁴

Definicje słownikowe terminu *przezwisko* nie są jednoznaczne. W *Słowniku terminologii językoznawczej* Z. Gołąba, A. Heinza i K. Polańskiego zwraca się uwagę na fakultatywność *przezwiska* w stosunku do imienia i nazwiska oraz na jego odapelatywne pochodzenie. Te same cechy a prócz nich także: środowiskowy charakter *przezwiska*, częstsze ich występowanie na wsi, możliwość dziedziczenia - wskazuje *Encyklopedia języka polskiego* pod red. S. Urbańczyka. *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego* pod red. K. Polańskiego podaje, że *przezwisko* to nadana osobie nazwa dodatkowa, zwykle odapelatywna, charakteryzująca nosiciela w sposób żartobliwy. W *Słowniku języka polskiego* pod red. W. Doroszewskiego definicyjną wykładnią *przezwiska*, poza jego fakultatywnością, jest możliwość posiadania przez nie pejoratywnego, zwykle ironicznego zabarwienia.

W pracach onomastycznych poświęconych antroponimii autorzy, definiując termin *przezwisko*, podkreślają najczęściej, że jest to nazwa dodatkowa w stosunku do imienia i nazwiska oraz indywidualizująca w przypadku wielokrotnie powtarzającego się nazwiska. M. Kamińska mówi o *przezwisku* jako określeniu trwale łączącym się z daną osobą, lecz nie mającym za sobą tradycji pisanej.¹⁵ Bardzo szerokie rozumienie terminu prezentuje B. Sychta, dla którego *przezwiskiem* jest każde określenie służące identyfikacji osoby poza urzędowym nazwiskiem.¹⁶

¹² Nosicielami zebranych *przezwiszek* są wyłącznie osoby dorosłe (w wieku powyżej 18 lat).

¹³ Por. niem. *Spitzname* 'przezwisko' (*spitz* przen. 'zjadliwy, cięty' + *Name* 'imię, nazwisko, miano').

¹⁴ Prezentowany materiał onomastyczny zawiera wyłącznie *przezwiska*. Przydomki - ze względu na dużą ich liczbę i konieczność zastosowania do ich analizy innych metod - wymagają osobnego opracowania.

¹⁵ M. Kamińska, *Nazwiska i przezwiska ludności wieśniaczej w Łowickiem*, *Onomastica* IV, 1958, z.1, s. 79.

¹⁶ B. Sychta, *Przezwiska u Kaszubów*, *Jęz. Pol.*, XXXVI, 1956, s. 97.

Podobnie pojmuje przezviska B. Stanecka-Tyralska,¹⁷ zaś S. Warchoń i L. Zawitkowska jako istotną cechę przezvisk wskazują ich pejoratywność.¹⁸ Bardzo szczegółową definicję formułuje S. Gala, który wymienia dziesięć konstytutywnych cech przezviska.¹⁹ Według niego przezvisko to nazwa własna: fakultatywna (nie obowiązująca wszystkich członków środowiska, w którym używa się przezvisk), zastępcza (może przejmować funkcję każdej z pozostałych klas antroponimów), nadawana w celu odróżnienia a także spontanicznie z przyczyn emocjonalnych, indywidualna, posiadająca znaczenie w momencie antroponimizacji i zdolna do apelatywnej charakterystyki nosiciela (w przypadku pochodności apelatywnej), otwarta leksykalnie i morfologicznie, pozbawiona typowych wykładników formalnych i leksykalnych, motywowana genetycznie. Na niektóre spośród wymienionych cech zwrócił uwagę już T. Skulina,²⁰ m.in. na: fakultatywność, zastępczość, funkcję indywidualizującą (polegającą na oznaczaniu) oraz funkcję charakteryzującą przezviska (polegającą na posiadaniu przezeń znaczenia). Do rozważań T. Skuliny i S. Gali (dotyczących terminu *przezvisko*) nawiązują w swej pracy autorki *Współczesnych przezvisk polskich* - R. Łobodzińska i L. Tomczak.²¹ Mimo iż w tytule pracy użyty został termin *przezvisko*, autorki w odniesieniu do pewnej grupy nazw stosują ostrożniejszy, nadrzędny termin *nieoficjalny antroponim*. Dotyczy to nazw: będących przeniesieniami imion, tworzonych od imienia, motywowanych semantycznie nazwiskami nosicieli oraz derywowanych od tych nazwisk. Ta grupa antroponimów nie spełnia niektórych konstytutywnych cech przezviska przejętych przez autorki za S. Galą i T. Skuliną.

W niniejszym opracowaniu termin *przezvisko* występuje w takim znaczeniu, w jakim używają go zarówno S. Gala jak i T. Skulina, zaś używany jest z podobnymi ograniczeniami jak we *Współczesnych przezviskach polskich*.

Zebrany do analizy materiał onomastyczny podzielony został na trzy części: A. Nieoficjalne antroponimy o zachowanej motywacji okolicznościowej pochodzące od nazw własnych,

¹⁷ B. Stanecka-Tyralska, *Przezviska ludności Jeżowa w powiecie brzezińskim*, RKJ ŁTN, XVIII, 1972, s.183.

¹⁸ S. Warchoń, L. Zawitkowska, *Antroponimia wsi Motycz w Lubelskiem, cz. II, Onomastica XXII*, 1977, s. 103.

¹⁹ S. Gala, *O metodzie analizy słowotwórczej antroponimów...* RKJ ŁTN, XXIII, 1977, s. 64-66.

²⁰ T. Skulina, *O przezviskach w języku staropolskim i staroruskim. Z polskich studiów slawistycznych*, 1972, t. 1, s. 4.

²¹ R. Łobodzińska i L. Tomczak, *Współczesne przezviska polskie. Analiza formalna i znaczeniowa*, Warszawa - Wrocław 1988, s. 11.

B. Przewiska o zachowanej motywacji okolicznościowej pochodzące od apelatywów,

C. Antroponimy o nieznannej motywacji okolicznościowej.

Przez termin *motywacja okolicznościowa* rozumiem tu głównie podawane przez informatorów zewnętrzne przyczyny i okoliczności powstania przewisk, ale - w przypadku antroponimów z grupy A. motywowanych imieniem lub nazwiskiem nosiciela bądź jego krewnego czy współziomka - również semantyczny i formalny związek antroponimu z imieniem lub nazwiskiem motywującym.

Antroponimy z zachowaną motywacją okolicznościową pochodzące od nazw apelatywnych i nazw własnych poddane zostały analizie semantycznej i słowotwórczej. Jako nadrzędną przyjęłam klasyfikację genetyczno-semantyczną porządkującą materiał najogólniej w sposób następujący:

A.	ANTROPONIMY POCHODZĄCE OD NAZW WŁASNYCH motywowane:	B.	PRZEZWISKA POCHODZĄCE OD APELATYWÓW motywowane:
I.	– imieniem nosiciela	I.	– cechami zewnętrznymi
II.	– imionami członków rodziny	II.	– cechami wewnętrznymi
III.	– innymi imionami (związanymi z wiarą, literaturą, historią, filmem)	III.	– zawodem, pracą zarobkową
IV.	– nazwiskiem nosiciela	IV.	– zamiłowaniem, wykonywanymi czynnościami
V.	– nazwiskiem krewnego lub współziomka	V.	– upodobaniami kulinarnymi i piciem alkoholu
VI.	– innymi nazwiskami (znanych postaci historycznych i współczesnych)	VI.	– powiedzonkami, przekleństwami
VII.	– nazwą geograficzną	VII.	– wadami i błędami wymowy
VIII.	– etnonimami	VIII.	– miejscem zamieszkania, pochodzeniem
IX.	– inną nazwą własną	IX.	– zdarzeniami jednorazowymi
		X.	– innymi okolicznościami

Wydzielenie tych grup pozwala ustalić, jakie są motywy nadawania przewisk i które z nich dominują.

W każdej z wymienionych wyżej grup na niższym poziomie klasyfikacji zastosowane zostały kryteria formalne. Podział przewisk na derywowane i nie-

derywowane (przeniesienia, przekształcenia, zestawienia) daje możliwość porównania mechanizmów tworzenia antroponimów w obu grupach (A i B) oraz w grupach semantycznych wydzielonych w ich obrębie. Dalsze uporządkowanie nazw derywowanych pozwala ustalić, które rodzaje derywacji są najczęściej wykorzystywane przy tworzeniu przezwisk środkami formalnojęzykowymi i jakie to są środki.

Ze względu na większą (niż w przezwiskach odapelatywnych) różnorodność operacji derywacyjnych dokonywanych przy tworzeniu antroponimów motywowanych przez *nomina propria* - analiza formalna tych nazw przeprowadzona została w oparciu o bardziej rozbudowaną klasyfikację słowotwórczą. Pokazuje ona m.in., czy formacjom sufiksalnemu towarzyszy dezintegracja podstawy (i na czym ona polega) - czy formacje te oparte są na pełnych tematach podstaw, a w przypadku derywatów odimiennych: czy podstawą jest imię metrykalne - czy hipokorystyczne. W przypadku antroponimów dwu- i wielocłonowych zawierających nazwę własną (wskazaną w nadrzędnej klasyfikacji semantycznej) - zasadniczym celem analizy czynię odpowiedź na pytania: jakie są relacje składniowe między członami zestawienia oraz w jaki sposób przekazywana jest informacja o nosicielu sygnalizowana w motywacji okolicznościowej.

W grupie przezwisk odapelatywnych przeważają nazwy niederywowane. Są to głównie przeniesienia, czyli tzw. przezviska z kreacją semantyczną. Podstawowa analiza znaczeniowa i formalna uzupełniona tu została analizą zmian znaczeniowych,²² jakie towarzyszą przechodzeniu apelatywów do klasy antroponimów. Pozwala ona ustalić, które typy zmian znaczeniowych są najczęściej wykorzystywane oraz jakie sfery rzeczywistości pozajęzykowej dostarczają najwięcej materiału do tworzenia tych przezwisk.

Analizie formalnej i znaczeniowej poddane zostały tylko antroponimy o zachowanej motywacji okolicznościowej (analiza przezwisk odapelatywnych oparta jest na poszerzonej klasyfikacji semantycznej, zaś w odniesieniu do antroponimów motywowanych przez *nomina propria* zastosowano poszerzoną klasyfikację formalną). Wynikające z tak przeprowadzonej analizy wnioski uzupełnione zostały uwagami dotyczącymi ekspresywności przezwisk.²³ Zachowana motywacja okolicznościowa pozwala dociec, jakie emocje determinowały proces ekspresji

²² Analizuję zmiany znaczeniowe w oparciu o klasyfikację S. Ullmanna przedstawioną za P. Guiraudem (zob. P. Guiraud, *Semantyka*, Warszawa 1976, s. 50-54) przez R. Łobodzińską i L. Tomczak w tychże op. cit., s. 13.

²³ Uwagi te czynię w oparciu o książkę S. Grabiasa. *O ekspresywności języka. Ekspresja a słowotwórstwo*, Lublin 1981.

w przypadku antroponimów ekspresywnie nacechowanych; pozwala więc ustalić przyczyny ekspresywności tych nazw a także sposoby jej wyrażania, jej wykładniki.

Przezviska o nieznaney motywacji okolicznościowej nie zostały poddane analizie. W wielu przypadkach trudno orzec, czy pochodzą one od nazw własnych, czy też od pospolitych (np. *Mazurek*), czy są przeniesieniami - czy formami derywowanymi (np. *Mazurek*, *Kanapka*). Bazą (używając terminu stosowanego przez S. Gałę²⁴) dla przezviska derywowanego *Kozicka* może być nazwa własna *Kozy* (nazwa wsi) lub nazwy pospolite: *koza*, *kozica*. W ślad za wielomotywacyjnością idzie oczywiście wielorakość podziału słowotwórczego. Ustalanie tak rozumianej bazy (jako sumy możliwych podstaw) i wnioskowanie o możliwych wykładnikach derywacji jest zbędne z uwagi na wskazane we wstępie cele niniejszego opracowania. Ze względu na niemożność jednoznacznych rozstrzygnięć antroponimy o zatartej motywacji okolicznościowej pozostawiam bez analizy, wskazując tylko (tam, gdzie jest to możliwe) jedną lub kilka najbardziej prawdopodobnych podstaw.

Uporządkowanie prezentowanego materiału onomastycznego zdeterminowane jest przyjętą w opracowaniu klasyfikacją. Dodatkowe uporządkowanie alfabetyczne w postaci słownika przezvisk nie zostało przedstawione, gdyż nadmiernie powiększyłoby objętość pracy. Każde przezvisko poprzedzone jest umieszczoną w nawiasie informacją o nosicielu: (m) – jeśli nosicielem jest mężczyzna, (f) – jeśli jest nim kobieta. Określenia te pominięto tylko w obrębie antroponimów motywowanych imieniem nosiciela; płeć wskazana jest tu imieniem metrykalnym. Informacje umieszczone w nawiasie po przezvisku dotyczą jego genezy. Niekiedy podane są tu (sygnowane skrótem „in.”) inne przezviska, jeśli nosiciel ma ich więcej. Przy przezviskach derywowanych wskazano ich podstawy (w przypadku tworzonych sufiksalnie - również sufiksy), zaś przy przeniesionych odapelatywnych umieszczono w „łapkach” (‘...’) znaczenie apelatywów rzadkich lub gwarowych.

²⁴S. Gała, *Słowotwórstwo nazwisk i przezvisk ludności byłego powiatu piotrkowskiego* [w:] *Studia Językoznawcze. Streszczenia prac doktorskich IV*, Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk 1979, s. 55.

ANALIZA SEMANTYCZNA I SŁOWOTWÓRCZA PRZEZWISK

A. ANTROPONIMY O ZACHOWANEJ MOTYWACJI OKOLICZNOŚCIOWEJ POCHODZĄCE OD NAZW WŁASNYCH

I. Antroponimy motywowane imieniem nosiciela

j e d n o c z ł o n o w e

1. Formacje sufiksalne:

a) utworzone od imion metrykalnych w wyniku derywacji postępowej:

-ek : *Każm' yrek* \leq Kazimierz, gw. (niskiego wzrostu, lubiany)
Każm' yś

Ščeponek \leq Szczepan

b) utworzone od imion metrykalnych w wyniku ich dezintegracji (pnie hipokorystyczne²⁵ derywatów powstały na skutek mutylacji²⁶ podstawy i mają postać początkowej części imienia):

-ek : *Bolek* \leq Bolesław, *Bynek* \leq Benedykt, *Sobosek*²⁷ \leq Sebastian

-ka : *Salka* \leq Salomea

²⁵ Termin używany m.in. przez: **M. Karpluk**, *Słowińskie imiona kobiece*, Wrocław 1961, s. 87; **H. Wróbla**, *Schematy słowotwórcze polskich hipokorystyków* [w:] Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego. Prace Językoznawcze II, Katowice 1973, s. 32-35; **M. Malec**, *Staropolskie skrócone nazwy osobowe od imion dwuczłonowych*, Wrocław 1982, s.15-16; **R. Łobodzińska** i **L. Tomczak**, *Współczesne przezviska polskie. Analiza formalna i znaczeniowa*, Warszawa-Wrocław 1988, s. 20-39.

²⁶ Termin używany m.in. przez: **J. Kuryłowicza**, *O niektórych właściwościach imion skróconych* [w:] Symbolae Philologicae in honorem Vitoldi Taszycki, Wrocław-Warszawa-Kraków 1968, s. 176-181; **S. Grabiasa**, *O ekspresywności języka*, Lublin 1981, s. 99-104; **H. Wróbla**, op. cit., s. 27-48.

²⁷ Głoski typu „o” w formie *Sobosek* to wynik gwarowego pochylenia $a > o$ (imię *Sebastian* przez starszych mieszkańców Kóz jest bardzo często wymawiane błędnie - *Sabastian*); możliwa jest też adideacja z wyrazem *sobek*.

-cha : *Staxa*²⁸ \leq Stanisława (in. *Staxa ot Xalap'ity*; nieco szorstka i bezceremonialna)

c) utworzone od imion metrykalnych w wyniku ich dezintegracji (jak w p. b)) lub od hipokorystyków na drodze derywacji dezintegralnej wymiennej:²⁹

-cia : *Stefća*³⁰ \leq Stefania a. Stefka (elegancka, miła, uprzejma sprzedawczyni)

-on : *Vavżon* \leq Wawrzyniec a. Wawrzek

-os³¹ : *Edos* \leq Edward a. Edek (pijak; zaniedbany)

Tados \leq Tadeusz a. Tadek (pijak; po pijanemu bardzo ordynarny)

-ula : *Bogula* \leq Bogusława a. Bogusia (in. *Bogula ot Xalap'ity*; niezbyt urodziwa, o grubym głosie)

-ur : *Võ'icur* \leq Wojciech a. Wojtek (in. *do Võ'icury*; niski, tęgi)

d) utworzone od imion metrykalnych w wyniku ich dezintegracji (jak w p.b)) lub od hipokorystyków na drodze derywacji postępowej:³²

-eczka : *Xanecka* \leq Anna a. Hanka (in. *Xanecka ot Krupy*)

Janeczka \leq Janina a. Janka (in. *Janeczka ot Kożouka*)

²⁸ Por. H. Wróbel, op.cit., s. 46.

²⁹ Zebrane tu antroponimy opisywane są zazwyczaj jako formacje pochodne od imion metrykalnych (por.: H. Wróbel, op. cit., s. 45, p. 5, R. Łobodzińska i L. Tomczak, op. cit., s. 20-25), ale w niektórych pracach spotyka się wywodzenie podobnych antroponimów od form hipokorystycznych przy założeniu, że w języku potocznym nie używa się imion metrykalnych w pełnym ich brzmieniu (por. np. S. Warchoń i L. Zawitkowska, *Antroponimia wsi Motycz w Lubelskiem*, cz. II, *Onomastica XXII*, 1977, s. 105-110).

³⁰ Derywacja może polegać tu tylko na wprowadzeniu miękkiego paradygmatu '-a do formy hipokorystycznej *Stefka*, por. R. Łobodzińska, L. Tomczak, op. cit., s. 22 (*Bolcia* \leq *Bolka*).

³¹ Przyrostek -os jest tu raczej gwarowym wariantem -as niż zmazurzonym -osz (na terenie Kóz spotyka się okazjonalnie tworzone formy pejoratywne: *Tadas* (:Tadek), *Bolas* (:Bolek).

³² W związku z różnymi stanowiskami dotyczącymi analizy podobnych formacji hipokorystycznych przyjmuję dwojaką motywację, podobnie jak R. Łobodzińska i L. Tomczak, op. cit., s. 29-30. H. Wróbel wywodzi tego typu formacje od imion hipokorystycznych. J. Domin - od imion metrykalnych, M. Malec dopuszcza motywację bezpośrednią od imion hipokorystycznych z zastosowaniem formantów prostych oraz motywację pośrednią od imion metrykalnych przy użyciu formantów złożonych (por.: H. Wróbel, op. cit., s. 33, 46; M. Malec, op. cit., s. 35; J. Domin, *Słownictwo hipokorystyków od imion własnych osobowych w języku polskim i rosyjskim*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Gdańskiego. Rozprawy i Monografie 34, Gdańsk 1982, s. 42).

- Magdecka* ≤ Magdalena (in. *Magdecka z Bżęga*; uboga, malutka, a. Magda o krzywych nogach)
- usia** : *Xanuśa* ≤ Anna a. Hania (malutka, drobna, szczupła)
- e) utworzone od imion hipokorystycznych w wyniku derywacji postępowej lub wymiennej (poszerzenie sufiksu *-ek* o morfemy: *-usz-*, *-in-*, *-ul-*):³³
- uszek** : *G'ynuśek*³⁴ ≤ Gieniu a. Gienek (Eugeniusz; grzeczny, kulturalny, posłuszny syn; tak go nazywała matka)
- inka** : *Iużinka* ≤ Józia a. Józka (in. *Iużinka z Żerżawy*; Józefa)
- ulinek**: *Mańcu'inek* ≤ Mańciu a. Maniek (Marian; tak nazywała go przyszła teściowa pełna uznania dla jego zalet)

2. Formacje bezsufiksalne:

- a) utworzone od imion metrykalnych w wyniku ich dezintegracji (mutylacja zachowująca początkową część imienia + końcówka fleksyjna):
- 'a** : *Ceśa*³⁵ ≤ Czesława (in. *Ceśa od Zająnca* || ^u*Oćypa*)
- 'o_m** : *Felo* ≤ Felicjan (elegant)
- aź** : *Iuza* ≤ Józef (in. *do Iuzy*)
- Roźa* ≤ Rozalia
- a** : *V'ikta* ≤ Wiktoria
- b) utworzone od hipokorystyków sufiksalnych w wyniku ich dezintegracji:³⁶
— z zachowaniem końcowej części podstawy:
- Möndek* ≤ Edmundek (Edmund)

³³ Por. R. Łobodzińska, L. Tomczak, op. cit., s. 26-28.

³⁴ Forma *G'ynuśek* może być motywowana również zdeintegrowanym imieniem metrykalnym *Eugeniusz* - będzie to derywacja sufiksalna dodatnia (suf. *-ek*) z redukcją sylaby nagłosowej *eu-* w podstawie, gwarowym zwężeniem *e > y* oraz przemieszczeniem miękkości: *g → g'*, *ń → n* w celu uniknięcia homonimii: *geniuszek* - *geniusz*.

³⁵ Możliwa jest też inna interpretacja: mutylacja imienia metrykalnego po pierwszej samogłosce i dodanie - do tak utworzonego pierwiastka hipokorystycznego - sufiksu *-sia*: *Cze-sia* ≤ Czesława (por. H. Wróbel, op. cit., s. 45).

³⁶ Podobne formacje H. Wróbel traktuje jako sufiksalne pochodne od imion metrykalnych ulegających dezintegracji (por. H. Wróbel, op. cit., s. 33, 42-43, 46). W niniejszym opracowaniu przyjmuję stanowisko prezentowane przez R. Łobodzińską i L. Tomczak (op. cit., s. 30-31).

- Tylka* \leq *Otylka* (Otylia)
 — z zachowaniem początkowej i końcowej części podstawy:
- Xeśka* \leq *Heluśka* (Helena)
Otka \leq *Otylka* (Otylia)
- c) utworzone od hipokorystyków sufiksalnych w wyniku derywacji dezintegralnej wstecznej:
- 'a** : *Cyla* \leq *Cylka* (Cecylia)
Xana \leq *Hanka* (in. *do Xany*; Anna; niezbyt urodziwa, niezgrabna, o ciężkim chodzie)

Ustalony dla powyższych przykładów rodzaj derywacji wydaje się być najbardziej prawdopodobny. Możliwa jest tu jednak i inna motywacja słowotwórcza, np.:

Cyla \leq *Cecylia* - dezintegracja imienia metrykalnego z zachowaniem części końcowej, w której obce **-lia** zastąpiono rodzimym **-la**,

Xana - kalka antroponimiczna (por. czes. *Hana*) jest w tym przypadku możliwa, lecz na terenie Kóz forma ta nie występuje; regularnie używa się form: *Hanka*, *Hania*; czasem *Hanusia*, *Haneczka*.

3. Antroponimy o nietypowej budowie morfologicznej:

Aća \leq *Ania* (in. *Aća Puc* || *Aća Pucrondel* || *Aća do dyśla*; Anna; mówi niewyraźnie; możliwa wada wymowy)

Fonetyczne przekształcenie hipokorystycznej formy imienia (substytucja $\acute{n} \rightarrow \acute{c}$) może odzwierciedlać wadę wymowy, zwłaszcza jeśli jest nią nosowanie zamknięte (*rhinolalia clausa*).

-**aż** : *Iuzva* \leq *Józef*

Gwarowa forma *Józwa* nie występuje na terenie Kóz; derywacja polega tu na zmianie wykładnika rodzajowego (z męskiego na żeński), czemu towarzyszy wymiana $e : \emptyset$ w temacie i nietypowe udźwięcznienie postępowe: $zf \rightarrow zv$.

Lefon \leq *Leon* (jąkał się; prawdopodobnie tak wymawiał swoje imię)

Derywacja polega tu na dezintegracji podstawy przez epentezę głoski *f*. Interwokaliczny przydech zdarzający się w jakanu (zwłaszcza na granicy sylab) brzmi zwykle jak *x*. W wymowie nosiciela mógł jednak wyodrębnić się w spirant *f* lub tak został wychwycony słuchowo przez animatora tego antroponimu.

L'izeta \leq *Elżbieta* \checkmark *Eliza* (Elżbieta)

Lizeta to rezultat kontaminacji imion o podobnym brzmieniu (*Elżbieta* i *Eliza*) i redukcji nagłosowego *e*.

L' iża (Elżbieta)

Antroponim ten powstał w wyniku adideacji z imieniem *Eliza*. *Lizia* to forma hipokorystyczna imienia *Eliza* (nie *Elżbieta*) utworzona przez redukcję nagłosowego *e* oraz wprowadzenie miękkiego paradygmatu fleksyjnego -'a, stąd alternacja *z* : *ż*.

-cia : *Majća* ≤ *Majka* a. *Maja* (Maria)

Formację *Majcia* można interpretować jako utworzoną w wyniku derywacji paradygmatycznej (wprowadzenie miękkiego paradygmatu fleksyjnego do hipokorystycznej formacji sufiksальной *Majka*,³⁷ co prowadzi do alternacji *k* : *ć*) albo na drodze derywacji postępowej sufiksem -*cia* dodanym do formy hipokorystycznej *Maja* lub do zdeintegrowanego (poprzez redukcję spółgłoski *r*') tematu imienia metrykalnego *Maria*; możliwa jest też adideacja z imieniem *Maja*.

Rakfou || *Raxfou* ≤ *Rafał* (in. do *Rakfoua* || do *Raxfoua* || *Makara*)

Dezintegracja imienia metrykalnego polega tu na wzbogaceniu jego gwarowej formy (pochylenie *a* > *o*) o spółgłoskę epentetyczną -*k*-|| -*x*-.

-ś(u) : *St-aiśu* ≤ *Stanisław* (in. *St-aiśu Skurvel*; wysoki, flegmatyczny)

Antroponim utworzony został od imienia metrykalnego sufiksalnie (suf. -*ś*) w wyniku derywacji dezintegralnej niewymiennej (mutylacja podstawy z zachowaniem części początkowej *Sta-*); końcówka wołacza -*u* użyta została reg. w funkcji mianownika. Na uwagę zasługują zmiany fonetyczne służące spowolnieniu artykulacji w celu odzwierciedlenia temperamentu nosiciela (flegmatyczny) i jego wysokiego wzrostu (wysoki - długi). Spowolnienie artykulacji polega tu na wydłużeniu samogłoski w sylabie akcentowanej i opóźnieniu artykulacji spółgłoski *ś* przez poprzedzenie jej segmentem palatalnym *i*. Tego typu wymowy nie spotyka się na terenie Kóz.

St'if (Stanisław; twierdził, że jego imię w języku angielskim brzmi *St'if* 'Steve', a nie *Stanlej* 'Stanley')

Antroponim ten powstał w wyniku adideacji z imieniem *Stefan* i jest kalką antroponimiczną tego właśnie imienia.

³⁷ Por. przypis 6.

wielocłonowe

1. Przymiotnik + imię metrykalne (związek zgody):

Pobožno Tekla (Tekla; bardzo pobożna)

Corno Tekla (Tekla; o czarnych włosach i ciemnej cerze)

2. Przymiotnik + derywat od imienia metrykalnego (związek zgody):

B'ouo Xela (Helena; o siwych, niegdyś blond, włosach)

Corny Iaś (Jan; o czarnych włosach, oczach i ciemnej cerze)

Gup'o Magda (Magdalena; upośledzona umysłowo)

Pyskato Staśka (Stanisława; mówi dużo, szybko, głośno i zawsze to, co myśli)

Uśp'ikano Nastka (Anastazja; zawsze zakatarzona)

Vo'lovato Magda (Magdalena; miała wole)

3. Odimienne przezwisko przodka + derywat od imienia metrykalnego (związek zgody):

Xańicka Antek (in. *Xańicka* || *do Xańick'i*; Antoni; jego babka Anna miała przyzwisko *Hanicka*, które zostało przeniesione na syna i wnuka)

4. Derywat od imienia metrykalnego lub hipokorystycznego + rzeczownik w związku zgody:

Iaśicek Gorol'icek (in. *Gorol'icek*; Jan; góral z okolic Żywca; niski, tęgi, chodził w góralskim stroju sprzedając swe wyroby z drewna)

Dol'inka Vuadek (Władysław; mieszka w dolinie rzeki)

St-aiśu Skurvel (in. *St-aiśu*; Stanisław; flegmatyczny, wysoki, często opowiadał o ojcu, że był silny jak *skurvel* /≠ wulg. *skurwysyn*/)

Stašek Xebel (Stanisław; zewnętrzna motywacja okolicznościowa drugiego członu - nieznana)

*Šymuś P'ixaj*³⁸ (in. *P'ixaj*; Szymon; na skutek nieporozumienia mówiąc *pichaj* 'kłuj' dał wnuczce pozwolenie, aby ukłuł go szydłem w intymne miejsce)

Vładuś Źapka (Władysław; niski, o dużych oczach)

5. Przekształcone imię hipokorystyczne + wyraz nieodmienny (związek przynależności):

Aća Puc (in. *Aća* || *Aća Pucrondel* || *Aća do dyšla*; Anna; kobieta rosła, o pucłowatej twarzy, niewyraźnej mowie)

Moćek Fru-Fru (Maciej; wesolek, lekkoduch)

6. Przekształcone imię hipokorystyczne + rzeczownik złożony w związku rządu:

Aća Pucrondel (in. *Aća* || *Aća Puc* || *Aća do dyšla*; Anna; motywacja jak wyżej - p. 5.; przezvisko *Pucrondel* nadano jej jako ostatnie w związku z pracą w miejskim szalecie)

7. Forma imienia nosiciela zawarta w wypowiedzeniu:

Pańe Mańek (!) (Marian; zwracał się do rozmówcy: *panie* + imię tegoż)

Aća do dyšla (!) (in. *Aća* || *Aća Puc* || *Aća Pucrondel*; Anna; motywacja jak wyżej - p. 5.; w czasie przydzielania czynności przy organizowaniu kuligu ktoś krzyknął: *Acia do dyszla!*)

8. Imię metrykalne lub derywowane + wyrażenie syntaktyczne w funkcji przydawki:

a) w funkcji przydawki dzierżawczej wyrażającej zależność rodzinną:

Bogula ot Xalap'ity (in. *Bogula*; Bogusława; *Halapita* - przezvisko matki)

Ceśa od Zajonca (in. *Ceśa* || [#]*Oćypa*; Czesława z d. Zając)

Xanecka ot Krupy (in. *Xanecka*; Anna z d. Krupa)

Janiecka ot Kożouka (in. *Janiecka*; Janina z d. Koziółek)

Staxa ot Xalap'ity (in. *Staxa*; Stanisława; *Halapita* - przezvisko matki)

³⁸ *Pichajto* zleksykalizowana forma fleksyjna (2 os. lp. tr. rozk. od gw. *pichać* 'kłuć') o odmianie rzeczownikowej męskoosobowej.

b) w funkcji przydawki dopełnieniowej:

Tekla z duxam' i (Tekla; mówiła do siebie i żywo gestykulowała)

c) w funkcji przydawki okolicznościowej (adresu mikrotoponimicznego):

Buażek z Nyrk' i (Błażej; *Nyrka* - mikrotoponim o nieznanym motywacji okolicznościowej)

Iużinka z Żerżawy (in. *Iużinka*; *Józefa*; *Dzierżawa* - mikrotoponim - dziś teren zamieszkały, dawniej pola oddane przez dwór chłopom w dzierżawę)

Magdecka z Bżega (in. *Magdecka*; *Magdalena*; *Brzeg* - mikrotoponim - urwisty brzeg na zakolu rzeki)

9. Wyrażenie przyimkowe zawierające przezwiskową formę imienia nosiciela:

do *Xany* (in. *Xana*; *Anna*)

do *Iuzy* (in. *Iuza*; *Józef*)

do *Rakfoua* || do *Raxfoua* (in. *Rakfou* || *Raxfou* || *Makara*; *Rafał*)

do *Vo'ićury* (in. *Vo'ićur*; *Wojciech*)

Niektóre formy imion występujące w antroponimach wieloczłonowych używane są obocznie jako antroponimy jednoczłonowe i zostały już poddane analizie słowotwórczej, patrz p. I. (j e d n o c z ł o n o w e):

Staxa [p.I.1.b)]; *Bogula*, *Vo'ićur* [p.I.1.c)]; *Xanecka*, *Ianecka*, *Magdecka* [p.I.1.d)]; *Iużinka* [p.I.1.e)]; *Ceśa*, *Iuza* [p.I.2.a)]; *Xana* [p.I.2.c)]; 3 x *Aća*, *St-aiśu*, *Rakfou* || *Raxfou* [p.I.3.].

Analiza pozostałych imion występujących w antroponimach wieloczłonowych przedstawia się następująco:

1. Formacje sufiksalne:

a) utworzone od imion metrykalnych w wyniku ich dezintegracji:

— z zachowaniem części początkowej:

-ek : *Antek* ≤ *Antoni*, *Buażek* ≤ *Błażej*; *Moćek* ≤ *Maciej*; *Vuadek* ≤ *Władysław*

-ś : *Iaś* ≤ *Jan*

— z zachowaniem części środkowej:

-ka : *Nastka* ≤ *Anastazja*

- b) utworzone od imion metrykalnych w wyniku ich dezintegracji (z zachowaniem części początkowej) lub od imion hipokorystycznych na drodze derywacji wymiennej:

-uś : *Šymuś* \leq Szymon a. Szymek, *Vuaduś* \leq Władysław a. Władek

- c) utworzona od imienia metrykalnego w wyniku jego dezintegracji (z zachowaniem części początkowej) lub od imion hipokorystycznych na drodze derywacji postępowej:

-śiczek: *Jaśiczek*³⁹ \leq Jan a. Jaś a. Jasiak

- d) utworzone od imion hipokorystycznych w wyniku derywacji postępowej:

-ek : *Stašek*⁴⁰ \leq Stach (Stanisław)

-ka : *Staška* \leq Stacha (Stanisława)

2. Formacje bezsufiksalne

- a) utworzone od imion metrykalnych w wyniku ich dezintegracji (mutylacja z zachowaniem części początkowej + końcówka fleksyjna):

-'a : *Xela* \leq Helena

2 x *Magda* \leq Magdalena

- b) utworzona od imienia hipokorystycznego w wyniku jego dezintegracji (z zachowaniem części początkowej i końcowej):

Mańek \leq Marianek (Marian)

3. Przeniesienia:

3 x *Tekla*

³⁹ Por. R. Łobodzińska, L. Tomczak, op. cit., s. 26.

⁴⁰ Por. H. Wróbel, op. cit., s. 33, 43.

II. Antroponimy motywowane imionami lub odimiennymi przezwoiskami członków rodziny

j e d n o c z ł o n o w e

1. Formacje sufiksalne:

a) utworzona od imienia metrykalnego w wyniku dezintegracji (mutylacja z zachowaniem części końcowej imienia):

-owa : (f) *Ksandrovo* \Leftarrow Aleksander (in. do *Ksandrovej*; Aleksander - imię męża)

b) utworzone od imienia metrykalnego w wyniku dezintegracji (mutylacja z zachowaniem części początkowej):

-owa : (f) *Iyndrovo* \Leftarrow Jędrzej (Andrzej - imię ojca, używane w formie obocznej *Jędrzej*)

-ecki : (m) *Anteck'i*⁴¹ \Leftarrow Antoni (in. do *Anteck'igo*; Antoni - imię ojca)

c) utworzona od imienia hipokorystycznego w wyniku derywacji postępowej:

-uś : (m) *Mońcuś* \Leftarrow Mońcia a. Mońka (Monika - imię matki)

2. Przeniesienia:

a) metrykalnych imion przodków:

(m) *August* (in. do *Augusta*; August - imię ojca)

(m) *Izydor* (in. do *Izydora*; Izydor - imię ojca lub dziadka; informatorzy nie są co do tego zgodni)

(m) *Ųukoś* (in. do *Ųukośa*; Łukasz - imię dziadka)

2 x (m) *Maćeį* (in. do *Maćeįa*; dwaj bracia; Maciej - imię ich dziadka lub pradziadka; informatorzy nie są zgodni)

b) odimiennych przezwoisk przodków:

(m) *Įoxym* (in. do *Įoxyma*; dziadka nazywano *Jochym* (: Joachim))

⁴¹ Forma *Antecki* mogła zostać utworzona również od imienia hipokorystycznego *Antek* sufiksem **-ki** w wyniku derywacji dodatniej (tak, jak tworzy się przymiotniki relacyjne, np. dzierżawczy: *studencki* \Leftarrow student lub określający relację podobieństwa: *prostacki* \Leftarrow prostak).

(m) *Kantos* (in. *do Kantosa* || *Pularys*; pradziadka nazywano *Kantos*; miał imię Kanty lub Konstanty - informatorzy nie są zgodni)

(m) *Neška* (babkę nazywano *Neszka* (: Agnieszka))

(m) *Xańicka* (in. *do Xańick'i* || *Xańicka Antek*; przezvisko odziedziczone po ojcu, który odziedziczył je po swojej matce Annie)

d w u c z ł o n o w e

1. Rzeczownik osobowy pospolity + hipokorystyczne imię krewnego:

(m) *Ćóca Ańża* (*stale opowiadał o swej cioci Andzi*)

2. Wyrażenie przyimkowe w funkcji adresu mikrotoponimicznego zawierające:

a) derywat od imienia członka rodziny:

(m) *do Anteck'igo* (in. *Anteck'i*; Antoni- imię ojca)

(f) *do Ksandrovej* (in. *Ksandrovo*; Aleksander - imię męża)

b) przeniesione imię oficjalne przodka:

(m) *do Augusta* (in. *August*; imię ojca)

(m) *do Izydora* (in. *Izydor*; imię ojca lub dziadka)

(m) *do Ŭukoša* (in. *Ŭukoš*; imię dziadka)

2 x (m) *do Maćeja* (in. *Maćej*; imię dziadka lub pradziadka)

c) przeniesione odmienne przezvisko przodka:

(m) *do Xańick'i* (in. *Xańicka* || *Xańicka Antek*; przezvisko odziedziczone bezpośrednio po ojcu, pośrednio po babce - matce ojca)

(m) *do Ioxyma* (in. *Ioxym*; przezvisko dziadka)

(m) *do Kantosa* (in. *Kantos* || *Pularys*; przezvisko pradziadka)

Formy imion występujące w antroponimach dwuczłonowych to głównie przeniesienia. Wyjątek stanowią dwie formy, których analiza słowotwórcza przedstawiona jest w p. II. (j e d n o c z ł o n o w e): *Anteck'i* [p. II. 1.b)]; *Ksandrovo* [p. II. 1.a)].

III. Antroponimy motywowane innymi imionami

1. Antroponimy motywowane imionami związanymi z wiarą i historią:

j e d n o c z ł o n o w e

a) derywacja paradygmatyczna:

-az : (m) *Makara*⁴² \leq Makary (in. *Rakfou* || *Raxfou* || *do Rakfoua* || *do Raxfoua*; Rafał; często opowiadał o św. Makarym)

b) leksykalizacja zdeintegrowanego zestawienia (nazwa fleksyjna w postaci skostniałej formy wołacza):

(m) *Zmaryjo* \leq Jezus Maria (nadużywał wykrzyknienia *Jezus Maryjo*; mówił szybko i niedbale, więc mogło to brzmieć jak: *zuzmaryjo*, *zmaryjo*)

c) przeniesienie:

(m) *Xerot* (in. *do Xeroda*; awanturnik, porywczy; nie znosił sprzeciwu)

d w u c z ł o n o w e

a) zestawienie syntaktyczne (imię + rzeczownik pospolity w związku zgody):

(m) *Salamon*⁴³ *Sosna* (znany i szanowany; uchodził za człowieka mądrego; wysoki, rosły jak sosna)

b) wyrażenie przyimkowe w funkcji adresu mikrotoponimicznego zawierające imię:

(m) *do Xeroda* (in. *Xerot*; awanturnik, porywczy)

2. Antroponimy motywowane imionami bohaterów literackich, komiksowych, filmowych:

j e d n o c z ł o n o w e

a) derywacja sufiksalna postępową:

-an : (m) *Patan* \leq Pat (awanturnik; wysoki jak Pat z komiksu „Przygody Pata i Patachona”)

⁴² Od jednego z informatorów uzyskałam inną informację o genezie przezwiska *Makara*: [pšezyval' i go Makara, bo byu neurodny] - może więc podstawą jest tu apelatyw *maszkara*.

⁴³ Substytucja *o* \rightarrow *a* to często popełniany błąd w wymowie imienia *Salomon*.

b) przeniesienia:

- (m) *Xulot* (nadanie przezviska związane jest z bohaterem filmu „Wakacje z panem Hulot” - przyczyny nie są znane; przezvisko ma brzmienie zgodne z pisownią - nie z wymową)
- (m) *Tob'i* (dobry piłkarz, aktywny; „pracował” na boisku za innych „jak Murzyn” - stąd adideacja z imieniem Murzyna Tobi, bohatera telewizyjnego serialu „Korzenie”)
- (f) *P'ip'i* || *B'ib'i* (in. *P'ip'i Lanšktrum*; osoba starsza, upośledzona fizycznie (karlica) i umysłowo; nosiła krótkie spódniczki i warkoczyki ze wstążkami; wyglądała jak Pipi - bohaterka serialu TV)
- (m) *Kočis* || *Koč'is* (in. *Čorno Stopa*; jako dziecko uwielbiał zabawę w Indian, znał z literatury wiele imion indiańskich wodzów)

d w u c z ł o n o w e

- (f) *P'ip'i Lanšktrum* (in. *P'ip'i* || *B'ib'i*; motywacja jak wyżej - p. III. 2.)
- (m) *Čorno Stopa* (in. *Kočis* || *Koč'is*; motywacja jak wyżej - p. III. 2.)

3. Dwuczłonowe przezvisko motywowane popularnym imieniem hipokorystycznym *Jaś*:

- (m) *Jaću Paraću* (Franciszek Sadlik; stary i bardzo zaniedbany żebrak o bełkotliwej mowie i ograniczonej sprawności fizycznej i umysłowej; nazwotwórca wymyślił dla niego „imię” i „nazwisko” oddając bełkotliwość wymowy przezwanego w łatwym do zapamiętania rymowanym zestawieniu)

IV. Antroponimy motywowane nazwiskiem nosiciela

j e d n o c z ł o n o w e

1. Formacje sufiksalne:

- a) utworzone w wyniku derywacji postępowej (oparte na pełnym temacie nazwiska):

-ek : (m) *Iužocek* ≤ n. Jurzak (niskiego wzrostu, drobny, szczupły)

-eczka: (m) *Olmecka* ≤ n. Olma (in. *Jaśu Olmecka*; niskiego wzrostu)

b) utworzona w wyniku derywacji dezintegralnej wymiennej:

-ara : (m) *Kućara* ≤ n. Kućka⁴⁴

c) utworzona w wyniku derywacji dezintegralnej niewymiennej:

-ka : (m) *Skocka* ≤ n. Skoczylas

2. Formacja bezsufiksalna powstała w wyniku dezintegracji podstawy przez wymianę głoski początkowej:

(f) *Suom'ok* ≤ n. Tomiak

3. Antroponim motywowany semantycznie nazwiskiem nosiciela:

(m) *Xrabqšć* (nazwisko Młynarski - motywowane apelatywem *młynarz* - skojarzone z gw. *młynarz* 'samiec chrabąszcza')

w i e l o c z ł o n o w e

1. Imię hipokorystyczne nosiciela + derywat od nazwiska (derywacja sufiksalna postępową; suf. *-eczka*):

(m) *Jaśu Olmecka* ≤ Jan Olma (in. *Olmecka*; niskiego wzrostu)

2. *Pani* + regularnie derywowane nazwisko mężatki (sufiksem *-owa*):

(f) *Pañi Gackova* ≤ n. Gacek (osoba kulturalna, wyróżniająca się strojem i sposobem bycia; mówi używając kulturalnej polszczyzny, często z przesadnie staranną artykulacją)

(f) *Pañi Xonk'išova* ≤ n. Honkisz (siostra *Pañi Gackovej* o podobnych cechach)

3. *Pan* + nazwisko przekształcone fonetycznie:

(m) *Pan Dodek* ≤ n. Dudek (urzędnik; wyróżniał się hiperpoprawną wymową - swoje nazwisko wymawiał czasem: *Dodek*)

⁴⁴ Formę *Kućara* klasyfikuję jako rezultat derywacji wymiennej, gdyż nazwisko *Kućka* to formacja sufiksalna od podstawy *Kucz-* bądź *Kuc-*; nazwisko *Kuc* notowane w 1791 r., *Kucz* w 1391 r.; por. K. Rymut, *Nazwiska Polaków*, Wrocław 1991, s. 165.

4. Imię metrykalne nosiciela + nazwisko przekształcone fonetycznie:

(m) *Fel'iks Tomal'iks* (Feliks Tomalik; na skutek przejęzyczenia przedstawił się: *Feliks Tomaliks*)

5. Oficjalna forma nazwiska + wyrażenie przyimkowe w funkcji przydawki okolicznościowej (adresu mikrotoponimicznego):

2 x (m) *Baścik z Rogu* || *Baścik z Granice*⁴⁵ (n. Baścik; mieszka blisko granicy między Kozami a Bujakowem, przy zakręcie drogi (gw. *na rogu*); na określenie tego miejsca używa się nieoficjalnych mikrotoponimów: *Róg, Granica*)

(m) *Zontek z Vym'any* (n. Zontek; właściciel gospodarstwa, w którym dawniej wymieniano zboże na mąkę; *Wymiana* - nieoficjalny mikrotoponim)

V. Antroponimy motywowane nazwiskiem krewnego lub współziomka**j e d n o c z ł o n o w e****1. Formacja sufiksalna utworzona w wyniku derywacji postępowej:**

-ka : (f) *Štefecka* ∈ n. Sztefko (in. *do Štefeck'i*; Sztefko - nazwisko panięskie matki lub babki nosicielki; informatorzy nie są zgodni)

2. Asymilacja fleksyjna motywowana znaczeniem obcego nazwiska:

-y : (m) *Klajny* ∈ n. Klein (in. *do Klajnego*; właściciel domu, w którym dawniej mieszkała i miała sklepik Żydówka o nazwisku Klein; por. niem. *klein* 'mały')

d w u c z ł o n o w e**1. Wyrażenie przyimkowe w funkcji adresu mikrotoponimicznego zawierające przekształcone nazwisko krewnego, współziomka:**

(f) *do Štefeck'i* (in. *Štefecka*: jak wyżej - p. V.1.)

(m) *do Klajnego* (in. *Klajny*: jak wyżej - p. V.2.)

⁴⁵ W formie *granice* (D. lp.) występuje gwarowa końcówka fleksyjna *-e* zamiast *-y*, por. [*pšyńyč vynġla s p'ivńice*].

VI. Antroponimy motywowane nazwiskami znanych postaci historycznych i współczesnych

j e d n o c z ł o n o w e

1. Formacja sufiksalna utworzona w wyniku derywacji postępowej:

-ka : (m) *M'arecka* ≤ n. Miarka (jako uczeń na lekcji historii przekreślił podpowiadane mu nazwisko *Karol Miarka* na *Karol Miara*)

2. Przeniesienia:

(m) *Breźńef* (lubił rozmawiać o polityce; z wyglądu nieco podobny do Breźniewa; znajomy *Degola* - patrz niżej)

(m) *Degol* (lubił rozmawiać o polityce; z wyglądu przypominał de Gaulle'a; znajomy *Breźńeva* - patrz wyżej)

(m) *Mościck'i* (zainteresowany historią i polityką; cenił Mościckiego; brat *P'iusuck'ego* - patrz niżej)

(m) *P'iusuck'i* (zainteresowany historią i polityką; zachwycony postacią Piłsudskiego; brat *Mościck'ego* - patrz wyżej)

VII. Antroponimy motywowane nazwą geograficzną (także nieoficjalnymi nazwami toponimicznymi)

j e d n o c z ł o n o w e

1. Antroponimy informujące o pochodzeniu lub miejscu zamieszkania nosiciela⁴⁶:

a) złożenie utworzone interfiksalnie-sufiksalnie w oparciu o pełny temat podstawy:

-an : (m) *Starofson* ≤ Stara Wieś (pochodził z miejscowości Stara Wieś)

⁴⁶ Nazwy mieszkańców utworzone w sposób nietypowy klasyfikuję jako formacje sufiksalne, np. utworzoną formantem skróconym nazwę *Starowski-an* zam. *Starowski-anin*, *Bulowi-an* zam. *Bulowicz-anin* (tu dodatkowo nastąpiła dezintegracja podstawy *Bulowice*, podobnie jak w antropoimie *Gilowi-anka* zam. *Gilowicz-anka* od *Gilowice*).

b) nazwy utworzone sufiksalnie w wyniku dezintegracji podstawy:

- an** : (m) *Bulov'on* ≤ Bulowice (in. *do Bulov'ona*; pochodził z Bulowic)
-anka : (f) *G'ilov'anka* ≤ Gilowice (pochodziła z Gilowic)

c) nazwa utworzona w wyniku derywacji wstecznej:

Bagrõva ≤ Bagrówka (pochodzi z *Bagrówki*; *Bagrówka* to nieoficjalny toponim; miejsce, w którym kiedyś bagrowano teren, tj. usuwano wierzchniówkę, by wydobyć kamień wapienny)

d) przeniesienia:

(f) *Kurov'anka* (była kurowianką - pochodziła z miejscowości Kurów)

(m) *Paśeka* (mieszka na *Pasiece*; *Pasieka* - nieoficjalny toponim; dawniej rosły tam lipy i stały pasieki)

(m) *P'iuã* (mieszka na *Starej Pile* - nieformalna nazwa miejsca, w którym dawniej był tartak, gw. *piła*)

2. Nazwa mieszkańca użyta jako antroponim w znaczeniu metaforycznym:

(f) *Varšav'anka* (nie była warszawianką; wyjeżdżała do Warszawy z koziańskimi murarzami jako ich kucharka)

w i e l o c z ł o n o w e

1. Antroponimy informujące o pochodzeniu, miejscu zamieszkania nosiciela:

a) wyrażenie przyimkowe w funkcji adresu mikrotoponimicznego:

(m) *do Bulov'ona* (in. *Bulov'on*; pochodził z miejscowości Bulowice)

b) odaplatywne przezwisko + przydawka okolicznościowa (wyrażenie przyimkowe w funkcji adresu mikrotoponimicznego):

(m) *Pycyna z Ark'i* (in. *Pycyna*; niski, drobny - por. gw. *pycyna* 'bryłka ziemi'; mieszkał w maleńkim, drewnianym domku nazywanym w okolicy *Arką*)

VIII. Antroponimy motywowane etnonimami⁴⁷

j e d n o c z ł o n o w e

1. Antroponimy informujące o pochodzeniu etnicznym nosiciela:

- a) utworzone sufiksalnie w wyniku dezintegracji podstawy przez odrzucenie głoski nagłosowej:

-an : (m) *Tal'ian* ≤ Italia (in. do *Tal'iana*; z pochodzenia Włoch)

- b) przeniesienie:

(f) *Cygonka* (in. do *Cygonk'i*; była Cyganką)

2. Nazwy osobowe użyte jako antroponimy w znaczeniu metaforycznym:

- a) informujące o czasowym pobycie za granicą nosiciela bądź jego ojca (tworzone sufiksalnie od pełnego tematu podstawy):

-an⁴⁸ : (m) *Amerykan* ≤ Ameryka (jego ojciec pracował w Ameryce)

(m) *Amerykon* ≤ Ameryka (przebywał jakiś czas w Ameryce)

-ka : (m) *Morafka* ≤ Morawy (jego ojciec pracował na Morawach)

- b) informujące o cechach wewnętrznych lub zewnętrznych nosiciela (przeniesienia):

(m) *Apač* (in. *Čyšiguďfka*; ma wojownicze usposobienie; żyje w niezgodzie z sąsiadami)

(m) *P'igmej* (najniższy zawodnik koziańskiej drużyny piłkarskiej)

⁴⁷ Antroponimy typu: *Tal'ian*, *Amerykon* || *Amerykan*, *Morafka* bywają klasyfikowane dwojako: 1. jako nazwy mieszkańców motywowane nazwą geograficzną lub 2. jako motywowane etnonimami (w celu odróżnienia ich od nazw motywowanych tymi nazwami geograficznymi, które wskazują miejsca precyzyjnie, jak: Warszawa, Łódź czy Gliwice). W niniejszym opracowaniu wyżej wspomniane antroponimy zaliczam do motywowanych etnonimami, choć różnią się od nazw typu: *Apač*, *P'igmej* czy *Cygonka*.

⁴⁸ Nazwy tworzone nietypowo, tu - gwarowym sufiksem skróconym -*an* (*Ameryk-an* zam. *Ameryk-anin*) klasyfikuję jako formacje słowotwórcze, a nie przeniesienia.

d w u c z ł o n o w e

1. Wyrażenie przyimkowe w funkcji adresu mikrotoponimicznego zawierające nazwę osobową informującą o pochodzeniu etnicznym nosiciela:(f) *do Cygonk'i* (in. *Cygonka*; była Cyganką)(m) *do Tal'iana* (in. *Tal'ian*; był Włochem)**2. Przymiotnik + metonimicznie użyta nazwa osobowa w związku zgody informująca o wyglądzie nosiciela:**

-ek : (m) *Malovany Žydek* (niski, o czerwonej twarzy; zewnętrznie bardzo podobny do znanego mieszkańcom Kóz Żyda widywanego w pobliskim mieście Bielsku-Białej)

IX. Antroponimy motywowane inną nazwą własną**1. Metaforycznie użyta nazwa rozgłośni radiowej:**

2 x (f) *Volno Europa* (nosicielkami przezviska są dwie kobiety, które lubią rozpowszechniać plotki)

2. Przeniesione przezvisko przodka motywowane nazwą własną informującą o pochodzeniu pierwotnego nosiciela:

(m) *Polocek* (przezvisko odziedziczone po babce bez zmiany rodzaju; babka pochodziła „z Polski”, tj. z terenu Królestwa Polskiego; stamtąd przybyła do Kóz na ziemię zaboru austriackiego)

3. Przezvisko żony motywowane przezviskiem męża:

-ka : (f) *Burculorka* ≤ *Burculoš* (żona *Burculoža*; *Burculoš* ≤ gw. *burceć* ‘burczeć, niewyraźnie mówić’; sama też mówiła niewyraźnie)

B. ANTROPONIMY NIEOFICJALNE O ZACHOWANEJ MOTYWACJI OKOLICZNOŚCIOWEJ POCHODZĄCE OD APELATYWÓW

I. Przezwisek określające cechy zewnętrzne nosiciela

1. Wygląd sylwetki (wzrost, tusza)

derywaty:

— derywacja postępową:

-ek : (m) *Kolosek* ≤ kolos (niski, tęgi, o nieco kołyszącym chodzie)

(m) *Olbzymek* ≤ olbrzym (niski, drobny)

-ak : (m) *Metrok* ≤ metr (niski)

— derywacja wsteczna:

(f) ^u*Ocyra* ≤ gw. *ociepka* 'wiązka siana, słomy itp.' (in. *Ceśa* || *Ceśa* od *Zajonca*; dość wysoka, tęga, o zamaszystym, niezgrabnym chodzie)

przeniesienia:

(m) *Masara* - gw. *masara* 'rodzaj dużej, błyszczącej muchy'

(niski, tęgi, o spoconej twarzy)

(m) *P'icek* - gw. *piciek* 'coś małego, krótkiego; ktoś mały' (niski)

(m) *Pupa* (tęgi, o szerokich biodrach)

(m) *Pycyna* - *pecyna* 'grudka ziemi, gliny' (in. *Pycyna* z *Ark'i*; niski)

(m) *Salceson* (tęgi)

(m) *Ščyp'orek* (szczupły, wysoki)

(m) *Vyzeu* - węzeł (krępy, niski, tęgi)

2. Wygląd twarzy

derywaty:

— derywacja postępową:

-ka : (m) *Buuecka* ≤ bułka (ma okrągłą twarz)

(m) *Fuuka* \leq gw. *futa*⁴⁹ 'grymas' (niski, drobny, o twarzy zniekształconej po wypadku)

-iczek : (m) *V'isńicek* \leq wiśnia (ma rumianą twarz)

— derywacja wsteczna:

(m) *B'edrona* \leq biedronka (ma czerwoną twarz)

przeniesienia:

(m) *Karmazyn* - karmazyn 'intensywnie czerwony kolor'
(ma czerwoną twarz)

(f) *Sova* (nauczycielka o surowym wyrazie twarzy: siwe włosy, orli nos, okrągłe szare oczy, okulary; przezwiśko nadane przez uczniów)

2 x (m) *Žaba* (bliźniacy o dużych oczach i szerokim uśmiechu)

(m) *Zuotousty*⁵⁰ (miał złote zęby)

3. Włosy (kolor, fryzura)

derywaty:

— derywacja postępową:

-ak : (f) *Cubok*⁵¹ \leq gw. *cuba* 'rodzaj uczesania' (nosiła *cubę*, tj. warkocz upięty w kok z tyłu głowy)

(m) *Šeršćok* \leq sierść (miał sztywne, sterczące włosy)

— derywacja wsteczna:

(m) *Žarō"va* \leq żarówka (bardzo jasny blondyn, krótko ostrzyżony)

⁴⁹ Por. *fuma* (dziś tylko w lm *fumy*) 'pycha, próżność, zarozumiałość, grymasy, dąsy, fochy'.

⁵⁰ Antroponim *Zuotousty* kwalifikuję jako przeniesienie książkowego *złotousty* - 'mówca, odznaczający się talentem oratorskim'. Przejściu tego compositum do klasy antroponimów towarzyszy zmiana znaczenia polegająca na pozbawieniu obu komponentów znaczenia metaforycznego (*Zuotousty* 'mający złoto w ustach, tj. złote zęby').

⁵¹ Być może *Cubok* to rezultat kontaminacji: gw. *cuba* $\&$ gw. *cudok* 'cudak, dziwak'.

— złożenie:

-ka : (m) *Čornoguofka*⁵² ≙ czarna głowa (in. *Krav'ec Čornoguofka*; drobny, o małej głowie, śniadej cerze i czarnych włosach)

przeniesienie:

(m) *Pynzel*

(nosił dziwną fryzurę przypominającą pędzel)

4. Ubiór

derywaty:

— derywacja postępową:

-ek : (m) *D'jobouek* ≙ diabeł

(in. *Šl'if' yš*; niewysoki, szczupły; w dni świąteczne dorabiał jako wróżbita w stroju: frak, cylinder, laseczka, białe rękawiczki i czarne, lakierowane buty)

-uś : (m) *Glančuś* ≙ glans 'połysk, blask, błyszczenie' z niem. *der Glanz* 'ts.' (starannie ubrany, elegant)

przeniesienie:

(m) *Kardynau*

(zawodnik koziańskiej drużyny piłkarskiej; występował na meczach zawsze w czerwonej czapeczce)

5. Sposób poruszania się

derywat:

— derywacja postępową:

-ak : (m) *Fajtok* ≙ pot. *fajtać* 'machać; wywijać itp.' (wysoki, o zamaszystym chodzie)

przeniesienia:

(m) *Žik'i*

(piłkarz; biegał po boisku jak *dziki* 'nie cywilizowany')

⁵²Przypadki zależne wykluczają formę zestawienia *Čorno Guofka* z gwarowym pochyleniem $a > o$ (przezvisko ma odmianę: *Čornoguof'k'i*, *Čornoguofce*); być może antroponim jest formacją sufiksálną pochodną od złożenia *czarnogłowy*, jednakże - ponieważ przymiotnik ten nie jest w gwarze ani w języku potocznym używany - sądzę, że podstawą przezviska jest parateza *czarna głowa*.

- (m) *Xel' ikopter* (chodził zamasyście, wymachując rękami)
 (f) *Kačuška* (niska, tęga, o kaczym chodzie)
 (m) *Taŋgo* (piłkarz; poruszał się po boisku, jakby tańczył tango)

zestawienie:

- (m) *Ouov' any Xuopek* - zestawienie funkcjonujące pot. w znaczeniu 'ołowiany żołnierz' (cechował go nienaturalny brak płynności ruchów)

6. Ułomność**derywaty:**

— derywacja dezintegralna (mutylacja + końcówka fleksyjna $-\phi_m$)

- (m) *Karat*⁵³ \leq karateka (miał sztywną protezę ręki)

— złożenia:

- i- + -ka:**(m) *Čyšiguo^ofka* \leq trzęsie głową (in. *Apač*; trzęsła mu się głowa - skutek choroby)

- (m) *Kryńci^oguo^ofka* \leq kręci głową (bezwiednie poruszał głową - skutek choroby)

- o- + -a^z:**(m) *Stryckolapa* \leq gw. *stryc* || *stryk* 'stryj' + gw. *kolapać się* 'kolebać się, kołysać się' (kulawy, o kołyszącym chodzie)

przekształcenie:

- (m) *Štamara* \leq ślamazara Ź gw. *štrumok* 'niezdara, niedołęga' (ułomny; o niewyraźnej mowie i niezbornych ruchach)

⁵³Przezvisko *Karat* klasyfikuję jako formację pochodną od *karateka* (może od *karate*?) utworzoną w wyniku dezintegracji podstawy polegającej na mutylacji (czyli ucięciu nie respektującym granic morfologicznych), gdyż oprócz sufiksu *-ka* odrzucona została z wyrazu fundującego samogłoska *e* należąca do morfemu leksykalnego *te* (por. jap. *karate* = *kara* 'pustka, próżnia' + *te* 'ręka' = 'próżna dłoń').

7. Inne cechy wyglądu zewnętrznego

derywat :

— derywacja wymienna:

-or : (m) *Pympor* ≤ pępek

(tęgi; często nosił rozpięte koszule i przykrótkie podkoszulki nie przykrywające pępka)

przeniesienia:

2 x (f) *Laluśa* ≤ lalka

(tak nazywała matka swe dwie ładne córki)

(m) *Paxnoncy*

(używał wód kolońskich)

(m) *Pyrtek*⁵⁴

(podobno jako dziecko nosił spodnie z nie zapinanym rozcięciem zamiast rozporka - stąd przezwisko *Pyrtek* jako przeniesienie gw. nazwy części ciała widocznej w rozcięciu)

II. Przewiska określające cechy wewnętrzne nosiciela

derywaty:

— derywacja postępowa:

-ek : (m) *B'ydocek* ≤ biedak

(ciągle narzekał i użalał się nad sobą)

(m) *Majxerek* ≤ gw. *majcher* 'nóż' (awanturnik; często chwycił za nóż)

-ko : (m) *Fqferko* ≤ przest. *fqfry* 'fochy, kaprysy, grymasy, dąsy, fanaberie'

(krawiec; potrafił zniszczyć powierzony sobie materiał, jeśli klient nie zgłaszał się do próby; latem woził zakupy na sankach lub jeździł po nie na hulajnodze)

-uśka : (m) *Babuśka* ≤ baba

(delikatny, wrażliwy, o kobiecej wręcz naturze)

⁵⁴Przezwisko *Pyrtek* interpretuję jako nazwę przeniesioną zgodnie z objaśnieniami informatörów. W gwarze koziańskiej na określenie wspomnianej części ciała u dziecka (chłopca) używa się nazw: *pyrtek* || *pyrtuś*, *lulek* || *luluś*, *pulek* || *puluś* || *pyluś*. Nie wykluczone jest motywowanie przez: gw. *pertek* 'człowiek drobny, mały' lub gw. *pertać* || *pyrtać się* 'plątać się pod nogami'.

— derywacja wsteczna:

(m) *Śp'ic* ≤ szpicel (lubił wszystko o wszystkich wiedzieć, szpiclował)

— złożenie:

(m) *Grosypurys* ≤ *groß* + *puryc* - por.: niem. *groß* 'duży, wielki'; jid. *puryc* - przest. 'człowiek bogaty, znaczący' (in. *Purys*; zarozumiały, dumny, honorowy; niebogaty ale z pańskim gestem)

przeniesienia:

(m) *F' ilozof* (zarozumiały, przemądrzały)

(m) *Kur' ier* (zna wszelkie nowinki, lubi plotki)

(m) *Krogulec* - krogulec 'ptak drapieżny' (napastliwy, gwałtownik)

(m) *Lort* - lord (nie miał się prac domowych, lubił dobrze zjeść, wypocząć, rozerwać się)

(m) *Mamlas* - m - gw. *mamlas*⁵⁵ 'plotkarz' (lubił plotki)

(f) *Pantera* (kobieta odważna, twarda, nieprzejednana; podobno trzymała pod łóżkiem siekierę do obrony)

(m) *Pleva* (zarozumiały i pyszny; niewiele wart - tyle co plewy)

(m) *Purys* - por. jid. *puryc* - przest. 'człowiek bogaty, znaczący' (in. *Grosypurys*; niebogaty, ale z pańskim gestem)

(m) *Pyńživ' iater* - pędziwiatr 'człowiek będący ciągle w ruchu' (sprytny, szybki w działaniu, wszędobylski; chętnie wyręczano się nim w załatwianiu rozmaitych spraw)

(m) *Špekulant* (miał opinię krętacza, spekulanta)

⁵⁵ *Mamlas* - rzad. pogard. 'człowiek ślamazamy, niemrawy; niedołęga, niezdara, ciamajda'; gwarowo nazwa używana jest też w znaczeniu *plotkarz*.

III. Przezwiiska motywowane zawodem lub pozazawodową pracą zarobkową:

1. - nosiciela przezwiiska:

derywaty:

— derywacja postępowa:

- ek** : (m) *Krav'ecek* ≤ krawiec (był krawcem)
 (m) *Šev'ecek* ≤ gw. *szewiec* 'szewc' (był szewcem)
- nik** : (m) *Šf'ycník* ≤ świecić a. świeca (kolejarz; zapalał naftowe lampy zwrotnicowe; podawał też w kościele zapalne świece ofiarnikom w czasie mszy żałobnej)
- arz** : (m) *Mašloš* ≤ masło (w czasie okupacji handlował masłem)
 (m) *Skorcoš* ≤ skórka (skupował królicze skórki)
- ularz** : (m) *Gorkuloš* ≤ gw. *gorki* 'garnki' (naprawiał garnki)

— derywacja dezintegralna (sufiksacja z ujęciem *-(e)w* w podstawie):

- uś** : (m) *Puotuś* ≤ *pl̥atew* || *pl̥atwa* - bud. 'belka podpierająca krokwie na dachu' (zajmował się robieniem płatwi do więźby)

przeniesienia:

- (m) *Generau* (wojskowy w stopniu generała)
- (m) *Kam'yňoš* (miał swój zakład kamieniarski)
- (m) *Kološ* - gw. *kolarz* 'kołodziej' (był kołodziejem)
- (m) *Opauka* - opałka 'koszyk z wikliny' (wyrabiał opałki do siewu)
- (m) *Puryno* - gw. *puryno* 'stary, zniszczony garnek' (naprawiał garnki)
- (m) *Suk'yňník* - *sukiennik*⁵⁶ (był krawcem)
- (m) *Šyna* (pracował na kolei)

⁵⁶ Por. *sukiennik* - przest.: 1. 'rzemieślnik lub robotnik pracujący przy wyrobie sukna, także fabrykant sukna' 2. 'kupiec handlujący suknem'.

- (m) *Šl'if' yš* (in. *D'iobouek*; był szlifierzem)
 (m) *Šp'yvok* (śpiewał w kościele i na pogrzebach)
 (m) *Štygar* (pracował w kopalni; informatorzy nie wiedzą, czy był sztygarem)
 (m) *Žežb'oš* (stolarz i rzeźbiarz; rzeźbił artystycznie w drewnie)

zestawienie:

- (m) *Krav'ec Čornoguōfka* (in. *Čornoguōfka*; krawiec; miał małą głowę, śniadą cerę i czarne włosy)

2. - współmałżonka lub krewnego:**derywaty:**

— derywacja postępową:

- ka** : (m) *P'ilaska* ≤ pilarz (ojciec pracował w lesie przy wyrębie; był pilarzem - obsługiwał piłę mechaniczną)
-ula : (f) *Gojnula* ≤ gw. *gojny* 'gajowy' (żona gajowego)
-arz : (m) *Mydloš* ≤ mydło (dziadek sprzedawał mydło)
-owa : (f) *Šefcovo* ≤ szewc (żona szewca)

przeniesienie:

- (m) *Žekan* (wuj był księdzem - dziekanem)

IV. Przezviska motywowane zamiłowaniem, ulubioną lub często wykonywaną czynnością**derywaty:**

— derywacja postępową:

- ak** : (m) *P'yžok* ≤ pierze (hodował kury)
 (m) *Počeška* ≤ pocieszyć a. *pociecha* (śpiewał często pieśń kościelną, w której powtarza się słowo pocieszyć; o swej żonie mówił, że jest jego *pociechą*)

- ara** : (m) *P'ekara*⁵⁷ ≤ piec (czasownik) (co roku jesienią zajmował się pieczeniem i suszeniem owoców)
- la** : (f) *B'iksla*⁵⁸ ≤ niem. *das Büchse* 'puszka' (zbierała kolorowe puszki i ozdabiała nimi mieszkanie)

— derywacja wsteczna:

- (m) *Cukrōva* ≤ cukrówka 'dziki gołąb' (hodował gołębie)

— złożenie:

- u- + -mos** : (m) *Gżybulas* ≤ grzyby + las (lubił chodzić do lasu na grzyby)

przeniesienia:

- (m) *Bryuka* (po deszczu chodził z motyką w pole rozbijać rozmiękłe bryły ziemi)
- (m) *Gouymb'oš* (hodował gołębie)
- (f) *Iasnov'izonco* (miała opinię jasnowidzącej; zajmowała się wrózeniem, podobnie jak jej babka i matka)
- (m) *Karkoska* - gw. *karkoska* 'sucha gałąź iglastego drzewa' (zbierał w lesie karkoski na opał)
- (m) *Krajc* - kraic 'kolor w kartach, karta tego koloru' (lubił grać w karty)
- (m) *Pleban* - przest. *pleban* 'proboszcz' (zamierzał być księdzem)
- (m) *Ropšik* - gw. *robsik* 'kłusownik' (często kłusował)
- (m) *Skaska* - ros. *сказка* 'bajka' (in. *Krul'iček Trafka*; nauczyciel j. ros.; często czytał uczniom lub opowiadał rosyjskie bajki)

⁵⁷ Przezwisko *Piekara* może być motywowane również gw. apelatywem *piecka* || *pieczka* (używanym zazwyczaj w lm *piecki* || *pieczki* 'suszone owoce krojone na cząstki', inaczej *piecorki*); może więc być rezultatem derywacji wymiennej: *piecz-ka* || *piec-ka* ≤ *Piek-ara*.

⁵⁸ W obrębie tematu słowotwórczego przezwiska *Biks-la* zachodzi asymilacja fonetyczna niemieckiego *das Büsche*.

V. Przezwisek motywowane upodobaniami kulinarnymi i pićem alkoholu

1. Przezwisek osób o określonych upodobaniach kulinarnych

derywaty:

— derywacja wsteczna:

- (m) *Babůva* \leq gw. *babówka* ‘babka z drożdżowego ciasta’
(lubił ciasto drożdżowe)

przeniesienia:

- (m) *Konderotek* - gw. *konderotek* ‘zioło o nazwie *bluszczuk kurdybanek*’ (zbierał to zioło i stosował je jako przyprawę do zup)
- (m) *Zasmoška* || *Zosmoška* - zasmażka ‘zaprawa do zup i sosów’ (w jego domu jadano często potrawy z zasmażką)

2. Przezwisek związane z używaniem alkoholu

derywaty:

— derywacja postępową:

- eczko: (m) *P'ivecko* \leq piwo (często pijał piwo; ojciec *Pompy* - patrz niżej)

— derywacja dezintegralna (mutylacja):

- (m) *Xekto*⁵⁹ \leq hektolitr (pił dużo piwa, „całe hektolitry”)

przeniesienia:

- (m) *Xalba*⁶⁰ (często namawiał do składki na *halbę*, tj. na „połówkę”, czyli pół litra wódki; por. niem. *halb* ‘pół’)
- (m) *P'ijańica* - pijanica ‘ten, kto pije dużo alkoholu; kto się upija; pijak, pijaczysko, opój’ (nigdy nie był pijany, abstynent)

⁵⁹ Dezintegracja podstawy polega tu na dekompozycji złożenia *hektolitr* przez odrzucenie drugiego członu. Ucięcie morfemu leksykalnego w compositach bywa interpretowane jako mutylacja, por. H. Wróbel, op. cit., s. 111.

⁶⁰ Przezwisek *Xalba* zaliczam do przeniesień, gdyż jego nosiciel używał takiej właśnie nazwy. Jest ona rezultatem asymilacji fleksyjnej niemieckiego *halb*.

- (m) *Pompa* (pił dużo alkoholu, „pompował alkohol”;
syn *P'iveck'i* - patrz wyżej)

zestawienie:

- (f) *Corne P'ivo* (lubiła ciemne piwo)

VI. Przezwiiska motywowane powiedzonkami i przekleństwami

derywaty:

— derywacja postępową:

- ik** : (m) *Klapśik* ≤ klaps (zamiast *uderzyć* mówił *dać klapsa*)
-ek : (m) *Šfag'erek* ≤ szwagier (zwracał się do wszystkich przez „szwagier”, nawet do swego teścia)

— derywacja dezintegralna (mutylacja):

- (m) *Cyf'iks* ≤ krucyfiks (często używał jako przekleństwa słowa *krucyfiks*)

— zrosty:

- (m) *B'ernou*⁶¹ ≤ ang.: *beer* 'piwo' + *now* 'teraz, natychmiast, w tej chwili'
(po powrocie z Kanady zamawiał z angielska: *Beer, now!* - wym. [bið(r) nau])
 (m) *Puxa*⁶² ≤ pu (!), ha (!) (kiedy był pijany, straszył ludzi wykrzykując: *Pu! Ha!*)

przeniesienia:

- (m) *Bono* (często wtrącał w rozmowie to słowo)
 (m) *Duša Koxana* (miał zwyczaj mówić tak o innych lub zwracać się do rozmówcy)
 (m) *Dušycka* (tak zwracał się do rozmówcy)

⁶¹ Forma złożonego z obcych słów zrostu, spolszczenie wymowy i gwarowe pochylenie *a > o* sprawiły, że etymologia i znaczenie przezwiiska *B'ernou* uległy zatarciu (spośród kilkunastu znających je informatorów tylko jeden znał motywację okolicznościową) - stąd też odmieniane jest ono jak *Rafał*, *Michał* itp.

⁶² Wyrazista asymilacja leksykalna - towarzysząca zrostowi motywowanemu dwoma wykrzyknikami (*pu! ha!*) - prowadzi do reinterpretacji semantycznej przezwiiska: *Puxa* → *pucha* w zn. *puszka*. W wyniku tego procesu wygłosowa samogłoska wykrzyknika *ha!* staje się końcówką fleksyjną w odmieniającym się wg deklinacji żeńskiej przezwiisku *Puxa* (jak *grucha*, *decha*).

- (m) *Eventualne Buoto Sympatyčna Pogoda* (używał wyszukanych słów nie zawsze trafnie je łącząc)
- (m) *F' ilaiš* (postronni informatorzy twierdzą, że kupując gorsze gatunki mięsa prosił sprzedawcę, by dał mu jakiegoś *filajsiu* - por. niem. *das Fleisch* 'mięso'; syn nosiciela przezviska - sam też nazywany *F' ilaiš* - twierdzi, że ojciec miał powiedzonko *filajš* z niem. *vielleicht* 'być może')
- (m) *Fludra* (miał takie powiedzonko)
- (m) *K' ep* (po powrocie z więzienia używał więziennego żargonu, m.in. słowa *kiep*)
- (m) *Kutermater* (używał takiego powiedzonka)
- (m) *Patyck' i* (kościelny; zamiast *zapalki* mówił *patycki*)
- (m) *Provda* (często wtrącał w rozmowie słowo *provda* 'prawda')
- (m) *Pulover* (używał słowa *pulover* zamiast popularnego na wsi *sweter*)
- (m) *Šus* (często używał tego słowa; por. niem. *Schluß* 'koniec')
- (m) *Tej Naturalńe* (wyrażał się w sposób wyszukany)
- (m) *Uvažaj i Suuxaj* (tak do wszystkich mówił, kiedy był pijany)
- (m) *Žeburek* (zamiast *žrebak* czy gw. *žrobek* 'žrebię' - mówił *žeburek*)

VII. Przezviska motywowane wadami i błędami wymowy oraz innymi cechami mowy

derywaty:

— derywacja postępową:

- ularz** : (m) *Burculoš* ≤ burczeć (mówił niezrozumiale)
- acz** : (m) *Xlupkac* ≤ gw. *chlupkać* 'chlupać, przelewać się, bulgotać' (mówił niewyraźnie, ślinił się)
- nik** : (m) *Lańcušnik* ≤ łańcuch (pracował w lesie; ścięte drzewa spinał łańcuchami; wymawiał ł przedniojęzykowo-zębowe)

-uś : (m) *P' iščuś* ≤ piszczeć (ma piskliwy głos)

— derywacja paradygmatyczna:

-aź : (m) *Pal' ica* ≤ bł. *palice* 'palce' (w dzieciństwie liczył na palcach: jeden palec, dwa *palice*, trzy *palice*...)

przeniesienia:

(m) *Fokref* (mówił niewyraźnie, tak wymawiał przekleństwo *psiakrew*)

(m) *Gabel* (in. *Gabel Kuua*; mówił niedbale, mylił głoski *k - g*; wymawiał *gabel* zamiast *kabel*)

(m) *Iba* (głuchoniemy, wypowiadał czasem bełkotliwie strzępy słów)

(m) *Motouek* (mechanik; nie wymawiał *r* m.in. w wyrazie *motorek*)

(f) *Ńema* (była niemową)

(m) *Proće* (seplenił; tak wymawiał słowo *proszę*)

(m) *Pulver* (jako dziecko domagał się, aby na odpuście kupić mu *pulver*, tj. rewolwer)

(m) *Pyutek* (wadliwa wymowa: *r* → *u*; tak wymawiał słowo *pyrtek*⁶³)

(m) *Sk' iryū* || *Sk' iryuo*⁶⁴ (zamiast: *skrył*, *skryło* mówił: *skirył*, *skiryło*)

(m) *Skõ^uua* (szewc; wadliwa wymowa: *r* → *u* m.in. w wyrazie *skóra*)

(m) *Zaćelta* || *Zoćelta* (tak wymawiał słowo *zacierka*; wadliwa wymowa: rotacyzm: *r* → *l*, kapacyzm: *k* → *t*)

⁶³ Por. przypis 6 (p. B. I. 7).

⁶⁴ Nie wykluczone, że forma *Sk' iryuo* nie jest przeniesieniem, lecz formacją utworzoną od podstawy *Sk' iryū* na drodze derywacji paradygmatycznej. Końcówka fleksyjna *-o* byłaby tu formantem i zarazem morfologicznym sposobem ewokowania obcego języka (litewskiego), dzięki czemu przezwisko uzyskało cechę ekspresywności; przezwisko *Sk' iryuo* odmienia się jak: *Jagięłto*, *Dowgięłto*.

przekształcenie:

(f) *Tydyrytka* || *Tydrytka*⁶⁵ - por. *terkotka* (mówiła bardzo dużo i bardzo szybko)

zestawienia:

(f) *Baba Tyrku*⁶⁶ - por. *terkotać* 'szybko, dużo, bez przerwy mówić'
(kobieta gadatliwa, szybko mówi)

(m) *Gabel Kuua* (in. *Gabel*; mówił niedbale a przy tym błędnie:
kabel → *gabel* i nie wymawiał *r*: kurwa → *kuła*)

(m) *Krul' iček Trafka* (in. *Skaska*; nauczyciel języka rosyjskiego;
często polecał uczniom, by zbierali trawkę dla
jego króliczków; używał form zdrobniałych)

VIII. Przezviska motywowane nazwami pospolitymi wskazującymi pochodzenie, miejsce zamieszkania

derywaty:

— derywacja postępowa:

-iczek : (m) *Gorol' icek* ≤ *góral* (in. *Jaśiczek Gorol' icek*; *góral* z okolic *Żywca*;
nosił *góralski strój*)

-ka : (m) *Vykrotka* ≤ *wykrot* 'dół powstały po wyrwaniu drzewa z korzeniami'
(mieszka w domu położonym w dolinie)

-yna : (f) *Żepcyna* ≤ *rzepka* (właścicielka gospodarstwa, w którym daw-
niej uprawiano dużo *rzepy*)

— złożenie:

-ø- + -a_z : (f) *Stokuosa* ≤ *sto kłosów* - w zn. 'łan zboża' (jako niemowlę znaleziona
została w łanie zboża i wychowana przez ob-
cych ludzi)

⁶⁵ Być może jest to przeniesienie pustego semantycznie "tydrytkum, tydrytkum..." występującego z różnymi zakończeniami (-um, -a; zależnie od rymu) w - śpiewanej zawsze w szybkim tempie - popularnej ludowej piosence.

⁶⁶ Drugi, nieodmienny człon zestawienia *Baba Tyrku* ma formę wyrazu dźwiękonaśladowczego *tyrku - tyrku* z zakończeniem -u jak w: *stuku - puku, szuru - buru, czy gadu - gadu*.

przeniesienia:

- (m) *Xaśnik* - gw. *haśnik* 'chłopak, juhas, góral, pasterz' (był góralem; narzeczona mówiła o nim „mój haśnik”)
- (m) *Ńe žv' yć* (właściciel domu, w którym niegdyś zatrzymywali się Cyganie wożący z sobą oswojonego niedźwiedzia)
- (m) *Sośnina* (mieszkał pod lasem; w pobliżu rosły sosny - rzadkość w koziańskich lasach; por. *sośnina* 'las, zagajnik sosnowy')

IX. Przewiska motywowane zdarzeniami jednorazowymi**derywaty:**

— derywacja postępowa:

- ak** : (m) *Truśok* ≤ *truś* 'królik, zawołanie na króliki' (posadzono go, że ukradł króliki)

— zrost:

- (m) *F'irmeter* ≤ niem. *vier Meter* 'cztery metry' (w czasie rekwirowania żywności dla wojska znalazł schowane przez chłopca cztery metry zboża)

przeniesienia:

- (f) *Dupečka* (pouczać krawca, użyła przypadkowo rymu: [*ino pšestronne* 'przestronne, luźne' *šyŕi porteck' i* | *bo moje xuopecč' i majom šyrok' e dupečk' i*])
- (m) *P'ixaj* (in. *Šymuś P'ixaj*; na skutek nieporozumienia - mówiąc *pichaj* 'kłuj' - dał przyzwolenie wnuczce, by ukłuł go sztyłem w intymne miejsce)
- (f) *Prośontecko* (kiedy przez dziurawy płot uciekło jej prosię, wołała: [*gońćez moje prośontecko*])
- (m) *Žym'yń* (furman; oszukał milicję, podając takie właśnie fałszywe nazwisko, które przyszło mu na myśl w związku z trzymanymi w rękę rzemiennymi lejcami)

X. Przewiska różne

derywaty:

— derywacja postępowa:

-acz : (m) *Cupkac* ≤ gw. *cupkać* ‘głośno stąpać’ (furman; miał konia o ciężkim chodzie)

-ak : (m) *Trećinok* ≤ trociny (używał trocin jako opału)

— derywacja dezintegralna (sufiksacja z ucięciem *-ot* w podstawie):

-ała : (m) *Surgała* ≤ gw. *surgot* ‘szmata, znoszone ubranie’ (furman; wyścielał wóz mnóstwem starych ubrań i szmat)

— derywacja wsteczna:

(m) *Polyva* ≤ polewka ‘rodzaj zupy’ (matka wołała jego i jego brata na obiad: [*xuopok*’i | *pó’će ieś* | *nagotovaŋak polyfk*’i])

(m) *Zol’va* ≤ zelówka, gw. *zollowka*, *zol* (woził piasek z rz. Soły; marzył o znalezieniu grubego *zolu* - tak nazywał warstwę piasku pod żwirem)

przeniesienia:

(f) *Babuńa* (została babcią w młodym wieku i domownicy mówili o niej *babunia*)

(m) *Okrajek* - okrajek ‘skrajna, półokrągła deska ścięta z kłoca drewna’ (współwłaściciel tartaku; podbierał współnikowi lepsze deski, a dawał okrajki)

(f) *Pudeuko* (znosiła do domu ze sklepów kartonowe pudełka na opał)

(m) *Pularys* - gw. *pularys* ‘pugilares, portfel’ (in. *Kantos* || *do Kantosa*; obawiając się rozrzutności swojej żony, nosił wszystkie oszczędności przy sobie w portfelu)

(m) *Pulp’it* (obsługując betoniarkę zachowywał się jak operator przy pulpicie skomplikowanego urządzenia)

(m) *Pyncok* - pęczak ‘rodzaj kaszy’ (piłkarz; babcia posyłała go stale po kaszę pęczak dla kur; kiedyś zmusiła go nawet do zejścia z boiska w czasie treningu)

(m) *Tatuś* (żona mówiła o nim „nasz tatuś”)

zestawienie:

- (f) *Xotel Kopka* (często spędzała noce w hotelach tudzież kopcach siana)

C. PRZEZWISKA O NIEZNANEJ MOTYWACJI OKOLICZNOŚCIOWEJ

1. Przezviska mające formę wskazującą na przeniesienia:

a) przeniesienia nazw pospolitych:

- (m) *Bajcar* (in. do *Bajcara*; *bajczarz* 'ten co opowiada baśnie lub bajki; gawędziarz, gaduła, plotkarz')
- (m) *Celta* (*celta* 'rodzaj grubej, wodoodpornej plandeki')
- (f) *F'if iduo* (gw. *fifidło* 'o kobiecie próżnej, zalotnej, o wyzywającym wyglądzie')
- (m) *F'ilaistryk* (gw. *filajstryk* 'elektryk')
- (m) *Xutník* (*hutnik* - nazwa zawodu)
- 2 x (m) *Karaś* (dwaj bracia bliźniacy; *karaś* - gatunek ryb)
- (m) *Km'inek* (*kminek* - nazwa rośliny; nasiona używane jako przyprawa)
- (f) *Koutun* (*kołtun* - przen. 'splątane, brudne włosy' lub pogard. 'człowiek o ciasnych poglądach, zacofany, małostkowy')
- (m) *Kfoka* (*kwoka* 'kura siedząca na jajkach lub wodząca kurczęta' lub przen. 'kobieta nieznośna, gderliwa')
- (m) *M'yžva* (*mierzwa* 'obornik' lub 'stargana słoma używana na ściółkę')
- (f) *Ormov'ec* (*ormowiec* - członek ORMO)
- (m) *Papuga* (*papuga* - egzotyczny ptak o barwnym upierzeniu lub przen. 'o kimś powtarzającym coś bezmyślnie')
- (m) *Puaček* (*płaczek* 'płaksa, mazgaj, beksa')
- (m) *Po"ća* (gw. *pucia* || *putka* 'matka chrzestna')
- (m) *Putña* (gw. *putnia* 'konewka drewniana')
- (m) *Sary* (in. do *Sarego*; *szary* - nazwa koloru)

- (m) *Sk'iba* (*skiba* 'wyorany pas ziemi' lub 'gruba kromka chleba')
- (m) *Suonina* (*słonina* 'tłuszcz pod skórą zwierząt' lub 'podeszwa z gumy przypominającej wyglądem słoninę')
- (f) *Smok* (in. do *Smoka*; *smok* 'baśniowy potwór' lub 'rodzaj pompy')
- (f) *Šopa* (*szopa* 'prowizoryczny budynek drewniany' lub żart. 'stercząca fryzura')
- (f) *Špryxa* (*szprycha* 'pręt łączący piastę z obręczą koła' lub żarg. 'o wysokiej, zgrabnej dziewczynie')
- (m) *Suka* (*suka* 'samica psa' lub przen. 'obelżywie o kobiecie' lub żarg. 'okratowany samochód policyjny')
- (m) *Uxo* (*ucho* 'narząd słuchu' lub 'uchwyt' lub przen. 'o kimś, kto podsłuchuje')

b) przeniesienie nazwy własnej:

- (m) *Kapr'i* (*Capri* - nazwa wyspy leżącej na Morzu Tyreńskim w pobliżu Neapolu)

2. Przezviska o formie wskazującej na wykorzystanie do ich tworzenia środków słowotwórczych (w nawiasach podano najbardziej prawdopodobne podstawy):

- (m) *Bag'erek* (od: 1. *Bagier* - dawne nazwisko koziańskie notowane od II połowy XVII w.; ostatnia rodzina o tym nazwisku wyprowadziła się z Kóz przed ok. 20 laty lub 2. *Bagrówka* - nieoficjalny mikrotoponim - nazwa terenu, który poddawano bagrowaniu lub 3. *bagrować* 'wykonywać roboty przy pomocy bagra' lub 4. *bagro*, *bagrownica* 'maszyna z silnikiem służąca do wykopywania i usuwania ziemi')
- (m) *Bajcarek z Bżega* (od: 1. *Bajcar* - przezvisko koziańskie o nieznanym motywacji; informatorzy nie znają związku między nosicielami obu przezwisk lub 2. *bajczarz* 'ten co opowiada baśnie lub bajki; gawędziarz, gaduła, plotkarz'; *Brzeg* - nieoficjalny mikrotoponim - urwisty brzeg na zakolu rzeki)
- (m) *B'ylok* (in. do *B'yloka*; od: 1. *biały* lub 2. *bielactwo* - biol. 'albinizm', med. 'nabyte odbarwienie skóry u ludzi')
- (m) *Žiňžoš* (może od dźwiękonaśladowczego *dziń-dziń*)

- (m) *Emek* (prawdopodobnie od imienia *Emil* lub *Emeryk*)
- (m) *Felosek* (in. do *Feloska*; od imienia *Feliks* lub *Felicjan*)
- (m) *Gyngaua* (od *gęgać*)
- (m) *Xl'ipocek* (od *chlipać* 'głośno pić' lub 'popłakiwać')
- (m) *Xmurńik* (od: 1. *chmurny* 'ponury, posępny' lub 2. *chmura* lub 3. *Chmura* - współczesne koziańskie nazwisko mające 9 nosicieli)
- (m) *Xulan* (od: 1. *hulać* lub 2. *hulanka*)
- (m) *Kożicka* (od: 1. *koza* lub 2. *kozica* lub 3. *Kozy* - nazwa wsi lub 4. fraz. *kozia bródka* 'krótka broda przyszyżona w szpic')
- (m) *Kromecka* (od *kromka* 'porcja odkrojonego chleba')
- (f) *Kukuu* (od: 1. *kukułka* - gatunek ptaków lub 2. dźwiękonaśladowczego *ku-ku* lub 3. *kukła* 'lalka, marionetka, manekin')
- (m) *P'ecušek* (od: 1. *piecuch* 'leniuch, próżniak, wygodniś' lub 2. *Piecuch* - współczesne nazwisko koziańskie mające 3 nosicieli)
- (m) *Pyka* (może od „*pykać fajkę*” 'palić')
- (m) *Salamander* (od zool. *salamandra*)
- (f) *Śip'ina* (in. do *Śip'inej*; od gw. *sipieć* 'mieć chrypkę')
- (m) *Sknerus* (od *sknera* 'człowiek skąpy, chciwy; dusigrosz')
- (m) *Suojicek* (od *stoik*)
- (f) *Śl'izovo* (in. do *Śl'izovej*; od: 1. *śliski* lub 2. *śliz* - gatunek ryb)
- (m) *Suonečko* (in. *Delad'i*; od *słońce*)
- (m) *Vojtycka* (in. do *Vojtyck'i*; od imienia *Wojciech*)
- (m) *Zovacka* (może od *zawadzać* 'przeszkadzać')

3. Przewiska będące przeniesieniami lub formacjami słowotwórczymi:

- (m) *Kanapka* (1. *kanapka* 'kromka pieczywa z dodatkami' lub 2. od *kanapa* 'mebel')
- (m) *Maršal* (1. *Marshall* - nazwisko znanego amerykańskiego generała i polityka (1880 - 1959) lub 2. od *Marszałek* - współczesne koziańskie nazwisko mające 9 nosicieli)

- (m) *Mazurek* (1. *mazurek* 'rodzaj ciasta' lub 'rodzaj utworu muzycznego' lub 'taniec' albo 2. od: a) *mazur* 'taniec ludowy' lub b) *Mazur* 'mieszkaniec Mazur lub Mazowsza')
- (m) *Vykrent* (1. *wykręt* 'wybieg, zmyślony powód dla ukrycia czegoś, pretekst' lub 2. od *wykręcić*)
- (m) *Zav'ijas* (1. *zawijas* 'litera, znak o krętej linii; zakrętas' lub 2. od *zawijać*)

4. Przezviska o nietypowej budowie morfologicznej:

- (m) *Basamuga* (nosiciel przezviska był podobno umysłowo słabo rozwinięty; może więc jego przezvisko jest przekształceniem nazwy *baszybuzuk* - przen. daw. 'hultaj, figlarz, zawadiaka' (z tur.: *basz* 'głowa' + *bozúk* 'zepsuty, uszkodzony'), może pochodzi od gw. *basamuny* 'wzorzyste szlaki naszywane u dołu spódnic')
- (m) *Delad'i* (in. *Suonečko*; może od *delacja* - daw. 'donos, denuncjacja')
- (f) *Xalap'ita* (przezvisko ma formę złożenia; jeden z informatorów twierdził, że nosicielka miała na imię *Halina* - stąd forma hipokorystyczna *Xala-* w pierwszym członie złożenia; drugi człon *-p'ita* może być wulgaryzmem lub zsubstantywowanym dla celów nazwotwórczych czasownikiem gw. *pijta* 'pijcie' wymawianym niedbale - z pominięciem *j*)
- (m) *Myśfater* (może jest to hybrydalne złożenie lub zrost pochodzący od wyrażen: *mysi Fater* 'mysi ojciec' lub *mysz Fater* 'ojciec mysz'; z niem. *der Vater* 'ojciec')
- (m) *P'itlajka* (może jest to zniekształcone fonetycznie gw. *przytlanka* 'przyrumieniona część potrawy, która przywarła do naczynia podczas pieczenia, smażenia'; zbierając materiał gwarowy w Kozach, odnotowałam wypowiedź czteroletka: [...*lub'e źem'jak'i s p'itlajkam'i*])
- (m) *Pryver* (może od *prewet* z niem. *Privet* 'ustęp, klozet')
- (m) *Puluś* (prawdopodobnie przeniesiona nazwa gw. *puluś* 'penis')
- (m) *Śajt* (może od gw. *siajtowny* 'zręczny, przebiegły, podstępny')
- (m) *Śapaśnik* (może zniekształcone fonetycznie *zapaśnik*)

(f) *Superganka* (przedrostek *super-* + *-ganka* (niejasne))

(m) *Zokšas* (niejasne; być może pochodzi od wyrażenia syntaktycznego *za krzakiem, zza krzaka* → gw. *zo kšoka*)

WNIOSKI

1. Antroponimy motywowane przez *nomina propria*

Antroponimy pochodzące od nazw własnych podzielone zostały na dziewięć grup w zależności od rodzaju motywujących je nazw. Umieszczona niżej tabela pokazuje jakie to nazwy i jaki jest ich liczbowy udział w procesie tworzenia nieoficjalnych antroponimów (jedno- i wieloczłonowych, męskich i żeńskich).

Antroponimy motywowane		liczba antroponimów					
		jednoczłonowe		wieloczłonowe		razem:	
		(m + f)		(m + f)		(m + f)	
I.	– imieniem nosiciela	40	(19 + 21)	33	(14 + 19)	73	(33 + 40)
II.	– imionami lub odimiennymi przezwoiskami członków rodziny	13	(11 + 2)	11	(10 + 1)	24	(21 + 3)
III.	– innymi imionami	8	(7 + 1)	5	(4 + 1)	13	(11 + 2)
IV.	– nazwiskiem nosiciela	6	(5 + 1)	8	(6 + 2)	14	(11 + 3)
V.	– nazwiskiem krewnego lub współziomka	2	(1 + 1)	2	(1 + 1)	4	(2 + 2)
VI.	– nazwiskami znanych postaci historycznych i współczesnych	5	(5) –	–	– –	5	(5) –
VII.	– nazwą geograficzną (oraz nieoficjalnymi toponimami)	8	(5 + 3)	2	(2) –	10	(7 + 3)
VIII.	– etnonimami	7	(6 + 1)	3	(2 + 1)	10	(8 + 2)
IX.	– inną nazwą własną	2	(1 + 1)	2	– (2)	4	(1 + 3)
razem:		91	(60 + 31)	66	(39 + 27)	157	(99 + 58)
			m f		m f		m f

Jak wynika z zestawienia, blisko połowa (73 nazwy) spośród 157 antroponi-
mów motywowanych przez *nomina propria* utworzona została w oparciu o imię
nosiciela. Drugą co do liczebności grupę stanowią nazwy związane z imionami lub
odimiennymi przezwiskami członków rodziny nosiciela (24 antroponimy - głów-
nie przeniesienia); trzecią zaś tworzą nazwy, których podstawą są nazwiska
nosicieli (14 nazw). Ustalenia te pozwalają stwierdzić, że nieoficjalne antroponimy
motywowane nazwami własnymi tworzone są najczęściej w oparciu o antroponi-
my oficjalne: imię nosiciela (lub krewnego) oraz jego nazwisko. Tak powstało aż
111 nazw. Pozostałych 46 antroponiimów ma swe źródło w sześciu innych katego-
riach nazw własnych. Do częściej wykorzystywanych należą: imiona bohaterów
literackich i filmowych bądź związane z wiarą i historią (13 nazw), etnonimy
(10 nazw) oraz nazwy geograficzne i nieoficjalne mikrotoponimy (10 nazw).

Omawiane antroponimy mają formę nazw jednoczłonowych (91) oraz wielo-
członowych (66). Warto zwrócić uwagę na to, że wielu nosicieli ma dwa przezwi-
ska, przy czym w przezwisku dwuczłonowym zawiera się przezwisko jednoczło-
nowe, np.: *St. ajsu* || *St. ajsu Skurvel*, *Bogula* || *Bogula ot Xalap'ity*, *Magdec-
ka* || *Magdecka z Bžega*, *Aća* || *Aća Pucrondel*. Dotyczy to głównie antroponiimów
tworzonych od imion nosicieli (tu 15 spośród 33 nazw dwuczłonowych ma swoje
odpowiedniki w nazwach jednoczłonowych). Można przypuszczać, że w miejsc-
owości o dużej liczbie mieszkańców (a taką są Kozy) przezviska odimienne - często
identyczne z regularnie tworzonymi imionami hipokorystycznymi - przestają
spełniać swą funkcję indywidualizującą i potrzebne są dodatkowe określenia
odróżniające i charakteryzujące nosicieli.

Wśród nazw wieloczłonowych najliczniej reprezentowana jest wspomniana
wyżej grupa antroponiimów motywowanych imieniem nosiciela (33 nazwy).
W grupie tej dominują formy związków syntaktycznych z członem podrzędnym
w funkcji przydawki (26 nazw), która wzbogaca treść antroponiimu. Przydawki
przymiotne informują zwykle o cechach wewnętrznych nosiciela, np.: *Pyskato
Staška*, *Gup' o Magda*, *Pobožno Tekla* lub o jego wyglądzie, np.: *B' ouo Xela* (siwe,
niegdyś blond, włosy), *Corny Ias* (czarne włosy i oczy, ciemna cera), *Usp' ikano
Nastka* (zawsze zakatarzona), *Volovato Magda* (miała wole). Przydawki dzier-
żawcze w formie wyrażen przyimkowych wyrażają zależności rodzinne, np.: *Staxa
ot Xalap' ity* (*Xalap' ita* - przezwisko matki), *Xanecka ot Krupy* (Anna z d. Krupa),
zaś przydawki okolicznościowe wskazują miejsce zamieszkania nosicieli, np.:
Buażek z Nyrk' i, *Iużinka z Žeržavy* (*Nyrka*, *Žeržava* - to nieoficjalne mikrotopo-
nimy). Jeśli przydawka wyrażona jest rzeczownikiem, to komunikowane przezeń
informacje są bardziej różnorodne. Sygnalizuje on np.: pochodzenie regionalne
nosiciela - *Iasicek Gorol' icek*, miejsce zamieszkania - *Vuadek Dol' inka* (mieszka
w dolinie), zależności rodzinne - *Xańicka Antek* (*Xańicka* - przezwisko babki),
a nawet odnosić może do powiedzonka nosiciela - *St. ajsu Skurvel* bądź jego cech
zewewnętrznych - *Vuaduś Žapka* (niski, o dużych oczach). Druga co do liczebności

grupa antroponimów wieloczłonowych to nazwy motywowane imionami lub odimiennymi przezwiskami członków rodziny nosiciela. Grupa ta obejmuje 11 nazw, spośród których 10 ma formę wyrażenia przyimkowego pełniącego funkcję adresu mikrotoponimicznego: *do Anteck'igo* (Antoni - imię ojca), *do Ksandrovej* (Aleksander - imię męża), *do Kantosa* (Kantos - odimienne przezwisko dziadka) i in. Taka forma przezwisk pojawia się również w wielu innych grupach antroponimów wieloczłonowych, najczęściej jednak (20 nazw) wśród motywowanych przez *nomina propria*.

Kolejnym zagadnieniem jest forma motywującej nazwy własnej użyta w antroponimie. Tabela przedstawia liczbowy udział form derywowanych i przeniesionych.

Forma nazw własnych występujących w antroponimach (jedno- i wieloczłonowych)	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	razem:
1. formacje słowotwórcze:										
a) sufiksalne:	41	6	1	7	2	1	4	6	1	69
b) bezsufiksalne	24	–	2	1	2	–	1	–	–	30
2. przeniesienia	8	18	10	5	–	4	5	4	3	57 ¹
razem	73	24	13	13 ²	4	5	10	10	4	156

¹ Do grupy przeniesień włączonych zostało 7 przezwisk przekształconych fonetycznie; są to: odimienne 4 x *Aća* i *Jaću* oraz motywowane nazwiskami: *Dodek* i *Tomal'iks*.

² W zestawieniu nie ujęto jednego przezwiska motywowanego semantycznie nazwiskiem nosiciela (*Xrabqšć* od n. Młynarski), gdyż przezwisko to nie jest formą motywującej je nazwy własnej.

Przeniesienia nazw własnych użyto w 57 antroponimach. Zyskały w ten sposób nowych nosicieli głównie imiona i odimienne przezwiska ich krewnych (18 przeniesień) a także użyte metaforycznie imiona bohaterów literackich i filmowych oraz imiona związane z wiarą i historią. Znacznie częściej wykorzystywanym sposobem wprowadzania nazw własnych do klasy nieoficjalnych antroponimów jest - jak widać w zestawieniu - derywacja: 99 nazw, w tym 65 w obrębie antroponimów motywowanych imieniem nosiciela. Dominującym rodzajem derywacji jest sufiksacja - 69 nazw. Rodzaje sufiksów i liczbę ich użycie pokazuje zestawienie:

–ek	:	12 (m)	–os	:	2 (m)
–ka	:	9 (3m + 6f)	–ur	:	2 (m)
–eczka	:	8 (2m + 6f)	–ula	:	2 (f)

-an	: 8 (m)	-ara	: 1 (m)
-owa	: 5 (f)	-on	: 1 (m)
-uś	: 3 (m)	-anka	: 1 (f)
-cia	: 2 (f)	-ś	: 1 (m)
-inka	: 2 (f)	-śiczek	: 1 (m)
-ś(u)	: 2 (m)	-usia	: 1 (f)
-ecki	: 2 (m)	-uszek	: 1 (m)
-cha	: 2 (f)	-ulinek	: 1 (m)

Należy zwrócić uwagę na fakt, że tylko 16 antroponimów sufiksalnych utworzonych zostało w wyniku derywacji postępowej, zaś w przypadku 53 nazw sufiksacji towarzyszy dezintegracja podstawy. Dezintegracja zdaje się być zabiegiem obligatoryjnym, głównie przy tworzeniu nazw od imion nosicieli. Tylko 2 spośród 41 formacji sufiksalnych powstały tu w oparciu o pełny temat imienia metrykalnego: *Kaźm' yrek* i *Ščeponek*. Pozostałe urabiane są od pni hipokorystycznych, które powstają na drodze mutylacji podstawy i mają najczęściej postać początkowej części imienia. Tworzone są różnymi formantami przyrostkowymi. Najczęściej występuje sufiks z podstawową spółgłoską *-k-*: męski *-ek* (*Bolek*, *Bynek*, *Sobosek*, *Antek*, *Vuadek*, *Stašek*) oraz żeński *-ka* (*Salka*, *Staška*, *Nastka*). Formanty te są najbardziej produktywne i najlepiej wyspecjalizowane w tworzeniu regularnych hipokorystyków imiennych. Tworzone nimi antroponimy (zwłaszcza od podstaw zdeintegrowanych) mają - ze względu na dużą powtarzalność - neutralną barwę emocjonalną. We właściwych sobie funkcjach ekspresywnych wystąpiły przyrostki melioratywne: *-eczka* (*Magdecka* - uboga, malutka, o krzywych nogach; godna współczucia), *-cia* (*Stefća* - miła, elegancka, uprzejma sprzedawczyni), *-usia* (*Xanuśa* - małeńka, drobna i szczupła) oraz pejoratywne: *-ur* (*Vo'ićur* - niski, tęgi), *-ula* (*Bogula* - niezgrabna, nieurodziwa, o grubym głosie), *-os* (*Tados*, *Edos* - pijacy; zaniedbani; po pijanemu bardzo ordynarni). Formant *-cha* w antroponimie *Staxa* użyty został w funkcji pejoratywnej. Wskazuje na to zewnętrzna motywacja okolicznościowa (nosicielka jest kobietą szorstką i bezceremonialną). Sądzę jednak, że negatywna ekspresywność tej formacji wyczuwana jest również w przypadku braku kontekstu motywacyjnego. Formant *-cha* nie tylko utracił tu swą pierwotną funkcję hipokorystyczną, ale stał się nośnikiem funkcji pejoratywnej. Wartości hipokorystycznej nie odświeża nawet dodanie sufiksu *-ka* w formie *Staš-ka*, która wydaje się być jedyną emocjonalnie neutralną formą imienia *Stanisława* (jeśli nie brać pod uwagę postaci metrykalnej - w języku potocznym w zasadzie nie używanej). Uczyniony tu krótki przegląd formantów przyrostkowych dotyczy tworzonych nimi formacji odimiennych powstałych w oparciu o dezintegrację podstaw.

Podobnie rzecz się ma z formacjami bezsufiksalnymi w tej grupie antroponimów (24 nazwy)- tworzone są wyłącznie w procesie dezintegracji. Może ona

polegać na mutylacji metrykalnego imienia z zachowaniem początkowej jego części i ewentualnej zmianie paradygmatu, np. *Iuza* \leq Józef (z żeńską końcówką fleksyjną) czy *Felo* \leq Felicjan (z miękkim męskim paradygmatem fleksyjnym), może to być również mutylacja hipokorystyków z zachowaną tym razem końcową częścią podstawy (*Móundek* \leq Edmundek, *Tylka* \leq Otylka) bądź z zachowaną początkową i końcową częścią (*Xeśka* \leq Heluśka, *Otko* \leq Otylka). Trzeci sposób dezintegrowania podstawy to derywacja wsteczna od hipokorystyków sufiksalnych (*Ceśa* \leq Cześka, *Cyla* \leq Cylka, *Xana* \leq Hanka).

Warto poświęcić jeszcze nieco uwagi ekspresywności niektórych antroponimów motywowanych innymi nazwami własnymi. Najwięcej przykładów znaleźć można wśród nazw motywowanych: nazwiskami nosicieli, imionami tzw. „innymi” (grupa III) a także nazwiskami znanych postaci historycznych i współczesnych oraz etnonimami. Tak motywowane antroponimy najbardziej zbliżają się poprzez swą ekspresywność do klasy przezwisk odapelatywnych. Przyjrzyjmy się ekspresywności antroponimu *Skocka* utworzonego od nazwiska złożonego - Skoczylas. Nastąpiło tu uszczuplenie podstawy o morfem leksykalny *-las*, odrzucenie spójki *-y-* i dodanie do tak zdezintegrowanej podstawy ekspresywnie neutralnego (bo nie chodzi tu o formację deminutywną) formantu *-ka*. Jednak właśnie dzięki temu formantowi nastąpiła żartobliwa asymilacja leksykalna będąca źródłem ekspresywności: *skočka* lub - ze zmazurzonym *č* - *skocka* to w gw. ‘pchła’. W antroponimie *Suom'ok* \leq n. Tomiak efekt humorystyczny uzyskano przez dezintegrację podstawy za pomocą czynnika fonetycznego (wymiana głoski nagłosowej) wzmocnionego (jak w poprzednim przykładzie) asymilacją leksykalną: *suom'ok* to ‘but z podeszwą ze słomy’. Ironiczny wydźwięk ma (wziąwszy pod uwagę pedanterię nosiciela i jego dbałość o pozory) przezwisko *Fel'iks Tomal'iks* utworzone dodaną do nazwiska spółgłoską *-s* wyrównującą brzmienie zakończeń imienia i nazwiska. Inaczej postąpili animatorzy przezwisk: *Pañi Gackova* i *Pañi Xonk'išova*. Są to siostry wyróżniające się „pańskim” sposobem bycia, eleganckim strojem, używaniem kulturalnej polszczyzny, a często - hiperpoprawną wymową. Gwarowe formy ich nazwisk - emocjonalnie neutralne - brzmiałyby raczej: *Gackula* i *Honkiszka*. Tymczasem, utworzone typowym dla języka ogólnego sufiksem *-owa*, zyskują emocjonalne nacechowanie ironiczno-humorystyczne spotęgowane dodaniem grzecznościowego „pani”. Znalazło się w tej grupie przezwisk również - typowe dla odapelatywnych - przezwisko motywowane wyłącznie semantycznie nazwiskiem nosiciela: *Xrabqšč* od n. Młynarski. Nazwisko *Młynarski* motywowane apelatywem *młynarz* skojarzono z gwarowym znaczeniem homonimu jego podstawy: *młynarz* ‘samiec chrabąszcza’. Do ciekawszych antroponimów fundowanych imionami związanymi z wiarą i historią należą antonomazje: *Xerot* i *Salamon* informujące o cechach wewnętrznych nosicieli. Pierwszy z nich to człowiek porywczy i nie znośzący sprzeciwu, drugi - *Salamon Sosna* - był osobą znaną i szanowaną (uchodził za człowieka mądrego, lubił wdawać się w długie dyskusje). Pozostający w związku zgody drugi człon tego przezwiska sygnalizuje cechy

zewewnętrzne nosiciela (był rośli i wysoki jak sosna). Równie interesujące jest przezwisko *Tob'i*. Był to zawodnik koziańskiej drużyny piłkarskiej; grał z poświęceniem, pracował na boisku za innych „jak Murzyn” - stąd, na zasadzie synekdochy, przypisano mu imię bohatera emitowanego wtedy serialu telewizyjnego „Korzenie” - Murzyna Tobi. W grupie antroponimów motywowanych nazwiskami znanych postaci znalazło się przezwisko *M'arecka*. Nosiciel tego przezwiska, będąc uczniem, przekreślił nazwisko Karola Miarki na „Miara”. Pominięcie przezeń obecnego w nazwisku *Miarka* przyrostka *-ka* spowodowało, że niefortunnemu uczniowi nadano żartobliwe przezwisko, w którym efekt humorystyczny osiągnięty został przez podwojenie pominiętego przyrostka. Spośród antroponimów motywowanych etnonimami tylko dwa informują o faktycznym pochodzeniu etnicznym nosiciela: *Cygonka* i *Tal'ian* (Italijczyk). Pozostałe wykorzystują nazwy etniczne w sposób metaforyczny i w takim ich użyciu tkwi ekspresywność tych nazw. Informują one na przykład o cechach nosicieli: cechach wewnętrznych (*Apač* - ma wojownicze usposobienie, żyje w niezgodzie z sąsiadami) lub o cechach wyglądu (*P'igmej* - najniższy zawodnik koziańskiej drużyny piłkarskiej). Na wygląd zewnętrzny nosiciela wskazuje też przezwisko *Malovany Žydek* poprzez metonimicznie tym razem użytą nazwę etniczną. Był to mężczyzna „wypisz-wymaluj” (stąd zapewne *Malovany*) podobny do znanego mieszkańcom Kóz Żyda.

Analiza ekspresywności antroponimów jest niewątpliwie ciekawym aspektem ich językoznawczego badania. Wymaga ona wykorzystania odpowiednich metod i zastosowania dość skomplikowanych klasyfikacji dla wyłonienia rozmaitych typów i nośników ekspresji. Nie jest to jednakże przedmiotem niniejszej pracy. Uczynione tu - na marginesie wniosków dotyczących analizy semantycznej i słowotwórczej - luźne uwagi o ekspresywności wybranych nazw mają na celu jedynie zwrócić uwagę na tę niezwykle istotną, choć nie obligatoryjną, cechę antroponimów.

2. Przezwiska motywowane apelatywami

Przezwiska odapelatywne zgromadzone zostały w dziesięciu grupach semantycznych uwzględniających motywację okolicznościową. Wydzielenie tych grup pozwala udzielić odpowiedzi na pytanie, jakie były przyczyny nadania przezwisk i które z nich dominują. Zastosowanie na niższym poziomie klasyfikacji kryterium formalnego daje możliwość ustalenia proporcji liczbowych pomiędzy nazwami niederywowanymi (przeniesienia, przekształcenia, zestawienia) a derywowanymi, z kolei podział tych ostatnich pokazuje wszystkie - wyodrębnione ze względu na typ formantu - rodzaje derywacji wykorzystane w procesie antroponimizacji apelatywnych podstaw. Szczegółowe zestawienie liczbowe przedstawia się następująco:

Przyczyny i okoliczności powstania przezwisek	Liczba prze- zwisek	Przezwiseka męskie, żeńskie (m) + (f)	Przezwiseka			
			dery- wo- wane	niederywowane		
				prze- nie- sienia	prze- kształ- cenia	zesta- wie- nia
I. Przezwiseka określające cechy zewnętrzne nosiciela	44	38 + 6	20	22	1	1
II. Przezwiseka określające cechy wewnętrzne nosiciela	16	15 + 1	6	10		
III. Przezwiseka motywowane zawodem lub pozazawodową pracą zarobkową	24	22 + 2	11	12		1
IV. Przezwiseka motywowane zamiłowaniem, ulubioną lub często wykonywaną czynnością	14	12 + 2	6	8		
V. Przezwiseka motywowane upodobaniami kulinarnymi i piciem alkoholu	9	8 + 1	3	5		1
VI. Przezwiseka motywowane powiedzonkami i przekleństwami	20	20	5	15		
VII. Przezwiseka motywowane wadami i błędami wymowy oraz innymi cechami mowy	20	17 + 3	5	11	1	3
VIII. Przezwiseka motywowane nazwami pospolitymi wskazującymi pochodzenie, miejsce zamieszkania	7	5 + 2	4	3		
IX. Przezwiseka motywowane zdarzeniami jednorazowymi	6	4 + 2	2	4		
X. Przezwiseka różne	13	10 + 3	5	7		1
Razem:	173	151 + 22	67	97	2	7
				Razem:	106	

W grupie 173 nazw odapelatywnych o zachowanej motywacji okolicznościowej znalazły się zaledwie 22 przezviska, których nosicielami są kobiety; przezviska mężczyzn reprezentowane są tu przez 151 nazw.

Najczęstszym motywem nadawania przezvisk są w tej grupie cechy zewnętrzne nosicieli. Tak powstały 44 nazwy, spośród których 11 określa wygląd sylwetki (wzrost, tuszę), 9 odnosi się do wyglądu twarzy, 6 - do sposobu poruszania się, 5 - do koloru włosów bądź fryzury, 5 dalszych nazw zainspirowanych zostało fizyczną ułomnością nosiciela, 3 nazwy - ubiorem i 5 nazw - innymi cechami wyglądu. Utrzymuje się tu równowaga między liczbą formacji słowotwórczych (20) i liczbą form niederywowanych (24).

Drugą ważną przyczyną powstawania przezvisk jest szeroko rozumiany sposób mówienia nosicieli. Przezviskami stają się wychwycone przez otoczenie powiedzonka i przekleństwa (grupa VI) oraz te wyrazy, które odzwierciedlają wady i błędy wymowy lub inne cechy mowy nosiciela (grupa VII). Obie grupy liczą po 20 przezvisk. Wśród 40 tak powstałych nazw przeważają nazwy niederywowane (30).

Równie ważnym źródłem inspiracji dla animatorów przezvisk są przejawy ludzkiej aktywności. Zawód lub pozazawodowa praca zarobkowa (grupa III) to podstawa utworzenia 24 przezvisk, zaś zamiłowania oraz ulubione lub często wykonywane czynności (grupa IV) stały się przyczyną powstania 14 antroponimów. Daje to w sumie liczbę 38 nazw o zbliżonej motywacji okolicznościowej. 17 spośród nich utworzono przy pomocy środków formalnojęzykowych, 20 - to nazwy przeniesione; pozostałe 1 przezvisko ma formę zestawienia.

Kolejnym co do ważności asumptem do tworzenia przezvisk są cechy wewnętrzne nosiciela (16 nazw). Określając te cechy, użyto w przypadku 10 przezvisk przeniesienia nazwy apelatywnej, zaś 6 dalszych antroponimów powstało w procesie derywacji.

Jak wynika z dotychczasowych ustaleń, twórcy koziańskich przezvisk (chodzi o przezviska odapelatywne) biorą pod uwagę przede wszystkim: 1° jak ktoś wygląda, 2° jak mówi, 3° czym się zajmuje, 4° jaki jest. Przedmiotem zainteresowania nazwotwórców są także upodobania kulinarne i używanie alkoholu (przyczyna utworzenia 9 przezvisk) oraz miejsce zamieszkania współziomków (7 przezvisk) a także wydarzenia, w których uczestniczyli (6 przezvisk). Pozostałe antroponimy (w liczbie 13) określone jako „różne” - nie mieszczą się we wskazanych wcześniej grupach semantycznych; ich motywacja okolicznościowa jest różnorodna.

Ogółem, spośród 173 przezvisk motywowanych nazwami pospolitymi, wyróżnić można 106 nazw niederywowanych (97 przeniesień, 2 przekształcenia, 7 zestawień) i 67 nazw będących formacjami słowotwórczymi. Wykorzystane w tej grupie przezvisk rodzaje derywacji i ich liczba przedstawione są w tabeli:

Typy derywacji	Grupy semantyczne przezwisk										Razem
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X ¹	
1. derywacja sufiksalna:											
a) postępowa	11	4	10	4	1	2	4	3	1	2	42
b) dezintegralna											
– wymienna	1										1
– niewymienna			1							1	2
2. derywacja dezintegralna:											
a) wsteczna	3	1		1	1					2	8
b) mutylacja	1				1	1					3
3. derywacja paradygmatyczna							1				1
4. złożenia	4	1		1				1			7
5. zrosty						2			1		3
Razem:	20	6	11	6	3	5	5	4	2	5	67

¹ Numery I – X odpowiadają numerom grup semantycznych przedstawionych w poprzednim zestawieniu.

Z zestawienia wynika, że operacją antroponimiczną najczęściej wykorzystywaną przy tworzeniu przezwisk środkami formalnojęzykowymi jest derywacja sufiksalna postępowa. Przy jej zastosowaniu utworzono 42 spośród 67 przezwisk derywowanych; najwięcej - 11 nazw - w grupie antroponimów motywowanych wyglądem nosiciela (grupa I) i 10 nazw w grupie przezwisk motywowanych zawodem (grupa III). Drugim - ze względu na częstość użycia - sposobem derywowania jest derywacja wsteczna wykorzystana w 8 przezwiskach. Równie produktywne są złożenia - 7 nazw. Udział pozostałych typów derywacji w tworzeniu przezwisk odapelatywnych jest niewielki: derywacja paradygmatyczna - 1 nazwa, sufiksacja z ucięciem - 2 nazwy, mutylacja - 3, zrosty - 3, derywacja sufiksalna wymienna - 1, zaś derywacja alternacyjna jakościowa wcale nie została wykorzystana.

Z uwagi na duży udział derywatów sufiksalnych (48) w przezwiskach derywowanych (67) warto przyjrzeć się frekwencji poszczególnych sufiksów. Ich rodzaje i liczbowy udział przedstawiają poniższe wykazy:

a. sufiksy użyte w derywacji postępowej:

- ek	: (8m)	- ik	: (1m)
- ak	: (6m + 1f)	- ko	: (1m)
- ka	: (5m)	- eczko	: (1m)
- arz	: (3m)	- ara	: (1m)
- acz	: (2m)	- uška	: (1m)
- nik	: (2m)	- la	: (1f)
- ularz	: (2m)	- ula	: (1f)
- iczek	: (2m)	- owa	: (1f)
- uš	: (2m)	- yna	: (1f)

b. sufiksy użyte w derywacji dezintegralnej:

- uš	: (1m)
- ała	: (1m)
- or	: (1m)

c. sufiks użyty w złożeniach :

- ka	: (3m)

Ogółem w 48 odaplatywnych przezwiskach powstałych w wyniku sufiksacji wykorzystano aż 20 różnych przyrostków, ale tylko 9 spośród nich użyto do utworzenia więcej niż jednego antroponimu. Najbardziej produktywnymi okazały się sufiksy: *-ka* (8), *-ek* (8), *-ak* (7).

Formant *-ka* występuje wyłącznie w przezwiskach męskich, lecz do żadnego z nich żeńska końcówka fleksyjna nie wnosi nacechowania pejoratywnego. Sufiks ten pełni głównie funkcję deminutywno-melioratywną zarówno w złożeniach: *Čornogušfka*, *Čyšigušfka*, *Kryńćigušfka* jak i w formacjach prostych: *Buuecka* (ma okrągłą twarz), *Fuuka* (ma drobną twarz, zniekształconą po wypadku tak, jakby wykrzywił ją grymas - gw. *fuua*), *Poćeška* (często używał słów: pociecha, pocieszyć), *Vykrotka* (mieszka w dolinie, nazywanej też wykrotem). Przezvisko syna pilarza - *P' ilaska* - utworzone zostało nietypowo formantem *-ka* wykorzystywanym w gwarze do tworzenia nazw żeńskich, np. *myckarka* 'żona myckarza, tj. czapnika', *ciesielka* lub *cymermanka* 'żona cieśli'.

Przyrostek deminutywny *-ek* znalazł zastosowanie m.in. w przezwiskach *Olbžymek* i *Kolosek*. Żartobliwość tych nazw tkwi w sprzeczności między funkcją

semantyczną formantu a znaczeniem podstaw „olbrzym” i „kolos” wykorzystanych metaforycznie (na zasadzie antyfrazy) do określenia wyglądu nosicieli (obaj niskiego wzrostu). Przezwisko *D'jobouek* również wskazuje na cechy zewnętrzne. Zdrabniający i spieszczający zarazem sufiks *-ek* służy tu zapewne złagodzeniu ujemnej wartości emocjonalnej tkwiącej implicite w podstawie „diabeł”. W podobnej funkcji wystąpił ten sam formant w przezwisku *Maixerek* określającym cechy wewnętrzne nosiciela (awanturnik, który często chwycił za nóż). Dodanie *-ek* do podstawy niweluje uczucie obawy, jaką mogłoby wzbudzać przezwisko pozbawione tego sufiksu. Oczywiście, trudno dociec, jaka była pierwotna wartość ekspresywna formantu w tym przezwisku. Nazwotwórca równie dobrze mógł wyrazić nim w sposób poufały swoją aprobatę czy podziw jak i dezaprobatę, chęć zakpienia z osoby przezwanej, ośmieszenia jej. Zdecydowanie kpiąco-ironiczną nutę wprowadza przekornie użyty sufiks *-ek* do przezwiska *B'ydocek*, którego nosiciel bez powodu uważał się stale nad swoim losem. Wartość ekspresywna formantu w motywowanych zawodem przezwiskach *Krav'ecek* i *Šev'ecek* trudna jest do ustalenia; informatorzy nie są zgodni co do powodów użycia nazw zdrobniałych, jednak w ich deminutywności dopatrują się raczej zabarwienia pejoratywnego, interpretowanego jako: uszczypliwe eksponowanie nieatrakcyjnej cechy wyglądu (niski wzrost) bądź politowanie (źle im się wiodło), bądź dyskredytacja nosicieli jako fachowców (marny krawiec, szewc). Ten sam formant *-ek* w przezwisku *Šfag'erek* - którego posiadacz miał zwyczaj zwracać się do rozmówców przez „szwagier” - jest wyrazem poufałości, jaka cechowała stosunek nosiciela do innych osób i wnosi do przezwiska odcień pobłażania.

Sufiks *-ak* w utworzonych nim przezwiskach nie jest nośnikiem ekspresywności. Powstałe przy jego użyciu nazwy znamionujące zyskują nacechowanie emocjonalne wyłącznie poprzez charakteryzowanie nosicieli przy pomocy znaczeń zawartych w podstawach i dookreślanych w motywacji okolicznościowej: *Metrok* (niskiego, metrowego wzrostu), *Šeršćok* (ma sterczące włosy), *Cubok* (nosi włosy upięte w kok - gw. *cubę*), *Fajtok* (idąc fajta, tj. wymachuje rękami), *P'yžok* (ma do czynienia z pierzem - hoduje kury), *Trušok* (ukradł króliki - gw. *trusie*), *Trećinok* (używał trocin jako opału). W ostatnim z wymienionych przezwisk efekt humorystyczny potęguje zabawna asymilacja leksykalna - „trociniak” to rodzaj piecyka, w którym pali się trocinami.

Pozostałe 17 przyrostków wykorzystanych w 25 przezwiskach cechuje niska frekwencja: jedno lub dwa, a w przypadku *-uš*, *-arz* trzy użycia. W tej grupie 15 nazw urobionych zostało 10 formantami o neutralnej barwie emocjonalnej. Tworzą one nazwy żeńskie: *Gojn-ula*, *Šefc-ovo*, *Žepc-yna* oraz nazwy wykonawców czynności: *Mašl-oš*, *Mydl-oš*, *Skorc-oš*, *Xlupk-ac*, *Cupk-ac*, *Šfyc-ńik*, *Lańcuš-ńik*, *Gork-uloš*, *Burc-uloš*, *P'ek-ara*, *B'iks-la*, *Surg-aua*. Większość tych przezwisk służy charakteryzowaniu nosicieli spełniając funkcję indywidualizującą, np. *Gojnula* - żona gajowego, *Mašloš* - handlował masłem, *Gorkuloš* - naprawiał

garnki. Niektóre są jednak ośmieszające i uszczypliwe, gdyż wskazują na dziwaczne upodobania i niekorzystne cechy nosicieli, np. *B'iksła* - zbierała kolorowe puszki (niem. *das Büchse* 'puszka') i ozdabiała nimi mieszkanie, *Surgaua* - furman, który wyścielał wóz mnóstwem znoszonych ubrań i szmat, *Xlupkac* - mówiąc ślinił się, *Cupkac* - miał konia o ciężkim chodzie (lecz zamiast konia-przewano właściciela). Dalszych 6 przyrostków to formanty deminutywno-hipokorystyczne: *-ik*, *-iczek*, *-ko*, *-eczko*, *-uś*, *-uśka*. Nadają one przezwiskom charakter żartobliwy z przewagą dodatniego zabarwienia emocjonalnego, np.: *V'isńicek* (ma czerwoną twarz), *P'ivecko* (pił dużo piwa), *Klapśik* (zamiast „uderzyć” mówił „dać klapsa”) albo przynajmniej łagodzą ich pejoratywność wynikającą z motywacji okolicznościowej, np.: *Babuśka* (od *baba*; delikatny i wrażliwy jak kobieta), *Fqferko* (od przest. *fqfry* 'fochy, fanaberie'; dziwak). Charakter zdecydowanie obraźliwy ma przezvisko *Pympor* (otyły, nosił przykrótkie podkoszulki nie przykrywające pępka), które utworzone zostało typowym augmentatywno-pejoratywnym sufiksem *-or*.

Powyższe uwagi dotyczące wartości ekspresywnej, jaką wnoszą sufiksy do tworzonych nimi przezvisk odapelatywnych, prowadzą do spostrzeżenia, że w analizowanym materiale równie często występują przyrostki kontekstowo neutralne pod względem emocjonalności jak i melioratywne, choć te ostatnie często zabarwione są kpina, ironią lub nutą pobłażania, a więc oscylują raczej między melioratywnością a pejoratywnością. Wartość wyłącznie ujemną wnosi jedynie wspomniany wcześniej sufiks *-or* do przezviska *Pympor*. Nie znaczy to jednak, że przezviska w tej grupie są wyłącznie albo pozbawione emocjonalności, albo nacechowane dodatnio. Ich wartość ekspresywna wynika bowiem głównie z komponentów ekspresywnych zawartych w znaczeniowej strukturze podstawy derywatu. Formant zaś uzupełnia emocjonalny składnik znaczenia podstawy - może jego wartość emocjonalną wzmacniać, neutralizować, modyfikować lub całkowicie zmieniać. Takie same funkcje wobec obiektywnie rozpoznanej emocjonalności antroponimu spełniać może zespół okoliczności, które przyczyniły się do jego powstania. Dopiero suma przesłanek ekspresji, jakie wnoszą: formant, podstawa i motywacja okolicznościowa - pozwala właściwie odczytać ładunek emocjonalny zawarty w przezvisku.

W prezentowanym materiale, choć nie został on poddany tak wnikliwej analizie, dostrzec można wyraźną przewagę przezvisk żartobliwie uszczypliwych nad obraźliwymi, co świadczy raczej o poczuciu humoru niż o złośliwości ich twórców. Uwaga ta dotyczy wszystkich przezvisk odapelatywnych derywowanych: zarówno sufiksalnie (48 nazw) jak i bezsufiksalnie (19 nazw), choć w tej ostatniej grupie ujemną barwę emocjonalną rozpoznać można aż w 8 przezviskach (*Žarova*, ^h*Oćypa*, *B'edrona*, *Šp'ic*, *Cukrů'va*, *Babů'va*, *Polyva*, *Zolů'va*) utworzonych w wyniku derywacji wstecznej, typowej dla tworzenia nazw augmentatywno-pejoratywnych. Na uwagę zasługuje fakt, że źródłem ekspresywności prze-

zwisk derywowanych są nie tyle same operacje formalnojęzykowe dokonywane na podstawach, co metaforyczne związki między desygnatami ich odapelatywnych podstaw a nosicielami. Wśród 67 nazw derywowanych takie metaforyczne związki towarzyszą aż 47 przezwiskom.

Licniejszą grupę - 106 nazw - stanowią przezwiska odapelatywne niederywowane, w tym 97 nazw przeniesionych. 27 spośród nich to przeniesione do klasy antroponomów wyrazy, wyrażenia i zwroty (w tym przekleństwa i indywidualne powiedzonka) już to nadużywane przez nosicieli, już to odzwierciedlające ich wady lub błędy wymowy bądź też użyte przez nich okazjonalnie, jednorazowo, lecz tym samym w sposób trwały upamiętniające jakieś wydarzenie. Ekspresywność tych przezwisk - zwykle ujemna - czytelna jest dzięki znanej motywacji okolicznościowej. Są one prześmiewne, czasem zjadliwe, drwiące, np.: *Provda* (w rozmowie stale wtrącał słowo „prawda”), *Dušycka* (tak zwracał się do rozmówców), *Eventualne Buoto Sympatyčna Pogoda* (używał wyszukanych słów, często nietrafnie je łącząc), *Fokref* (mówił niewyraźnie; tak wymawiał słowo „psiakrew”) *Skōua* (szewc; wymawiał „u”, zamiast „r” m.in. w wyrazie „skóra”) i inne, tym podobne przezwiska.

Dalszych 18 nazw odapelatywnych przeniesionych zostało do klasy antroponomów bez zmiany znaczenia. Większość z nich jest neutralna pod względem emocjonalności - określają najczęściej zamiłowanie, zawód, pozycję lub zdolności nosicieli, np.: *Gouymb'ioš*, *Kam'ynoš*, *Generau*, *Iasnov'izonco*. Niektóre jednak są pejoratywne, gdyż ujawniają ujemne, źle widziane lub nie akceptowane w środowisku cechy przezwanego: *Mamlas* (plotkarz), *Špekulant* (nieuczciwy, krętacz), *P'icek* (niski), *Paxnoncy* (używał wód kolońskich).

Najlicniejszą grupę przezwisk niederywowanych stanowią 52 nazwy przeniesione w znaczeniu metaforycznym z kategorii nazw pospolitych do nazw osobowych własnych. Przedstawiona niżej analiza wskazuje rodzaje zmian znaczeniowych towarzyszących przechodzeniu odapelatywów do klasy antroponomów oraz sfery rzeczywistości pozajęzykowej dostarczające materiału do tworzenia tych antroponomów.⁶⁷

⁶⁷ Analizę, o której mowa, przeprowadzam podobnie jak czynią to R. Łobodzińska i L. Tomczak, op. cit., s. 99-104.

1. Metafory [grupa I]⁶⁸ powstałe wskutek fizycznego podobieństwa nosicieli do desygnatów apelatywnych nazw:

- a. zwierząt : *Masara, Sova, (2 x) Źaba, Kačuška*
- b. roślin : *Ščyp'orek*
- c. potraw : *Salceson*
- d. osób : *Kardynaŭ, Źik'i* (w zn. dziki || dzikus 'nie cywilizowany')
- e. przedmiotów : *Xel' ikopter, Pycyna, Pynżel, Vyczeu, (2x) Laluśa*

2. Metafory [grupa II] powstałe wskutek podobieństwa cech wewnętrznych nosicieli do cech przypisywanych desygnatom apelatywnych nazw:

- a. zwierząt : *Krogulec, Pantera*
- b. osób : *F' ilozof, Kur'jer, Lort*

3. Metafory powstałe wskutek podobieństwa funkcji:

Pleva – metaforycznie użyta nazwa rośliny (jej części) w celu określenia cech wewnętrznych nosiciela (niewiele wart) - [grupa II]

Pompa – metaforycznie użyta nazwa przedmiotu wskazująca na nadużywanie alkoholu przez nosiciela - [grupa V]

4. Metafory modyfikowane procesem ironii:

Pleban – metaforycznie użyta nazwa osoby (nosiciel nie został księdzem, choć miał taki zamiar) - [grupa IV]

Pulp'it – metaforycznie użyta nazwa przedmiotu (nosiciel, obsługując betoniarkę, zachowywał się jak operator przy pulpicie skomplikowanego urządzenia)- [grupa X]

5. Metafora fundowana na antyfrazie:

P'ijańica - metaforycznie użyta nazwa osoby (nosiciel był abstynentem) - [grupa V]

Purys – metaforycznie użyta nazwa osoby, por. jid. *puryc* - przest. 'człowiek bogaty, znaczący' (nosiciel nie był bogaty, ale miał wielkopięński gest)

⁶⁸ W nawiasach podano numery grup semantycznych, w obrębie których analizowano przytoczone przezwiśka w rozdziale B; tam też zamieszczono informacje o motywacji okolicznościowej, która uzasadnia zaklasyfikowanie przezwiśka do wyodrębnionych tu grup metafor lub ich specyficznych rodzajów: metonimii i synekdoch.

6. Metonimie oparte na związku osobowo-rzeczowym wskazanym apelatywnymi nazwami:

- a. przedmiotów : : *Krajc*, *Skaska*, *Karkoska*, *Bryuka* - [grupa IV]; *Opauka*, *Puryno*, *Šyna* - [grupa III]; *Xalba* - [grupa V]; *Žym'yń* - [grupa IX]; *Okrajek*, *Pudeuko*, *Pularys* - [grupa X]
- b. roślin : : *Konderotek* - [grupa IV]
- c. potraw : : *Zosmoška* || *Zasmoška* - [grupa V]; *Pyncok* - [grupa X]
- d. zwierząt : : *Prošontecko* - [grupa IX]

7. Metonimie oparte na związku przestrzennym wskazanym apelatywnymi nazwami:

- a. osób : : *Štygar* - [grupa III];
- b. roślin : : *Sošńina* - [grupa VIII]
- c. zwierząt : : *Ńe žv'yć* - [grupa VIII]

8. Metonimie oparte o inne typy przyległości:

Karmazyń, *Tańgo* - [grupa I]; *Suk'ynńik*, *Žekan* - [grupa III]

9. Synekdochy:

Pupa, *Pyrtek*, *Zuotousty* - [grupa I]

W grupie 52 przezwisk powstałych w wyniku metaforycznego przeniesienia nazw apelatywnych wykorzystano 19 nazw rzeczy, 11 nazw osób, 8 nazw zwierząt i 4 nazwy dotyczące świata roślin; użyto również nazw: części ciała (3), potraw (3), tańca (1), koloru (1). Przezviska te, zwłaszcza jeśli określają cechy nosiciela (jest ich 30), są mocno nacechowane emocjonalnie. Wykładnikiem ekspresywności jest zmiana znaczenia użytych nazw pospolitych spowodowana swobodnymi, czasem dość odległymi skojarzeniami, których rezultatem są przezviska zaskakująco zabawne, takie jak np.: *Pompa*, *Pulp'it*, *Pleva*, *P'ijiańica*, *Lort*, *Zuotousty*, świadczące o fantazji, pomysłowości i poczuciu humoru nazwotwórców. Żartobliwość tych antroponimów zabarwiona jest zazwyczaj pejoratywnością. Analiza motywacji okolicznościowej pozwala zauważyć, że użycie apelatywu dla nazwania osoby służy przeważnie ujemnemu jej ocenianiu poprzez np.: eksponowanie nieatrakcyjnych cech wyglądu - *Salceson* (otyły), podkreślanie negatywnych cech charakteru - *Krogulec* (napastliwy, gwałtownik), wskazywanie rozmaitych przywar - *Pompa* (nadużywał alkoholu), słabostek - *Lort* (lubił wygodne życie) i śmiesznośtek - *Pularys* (wszystkie oszczędności nosił przy sobie w portfelu obawiając się rozrzutności żony), upamiętnianie zdarzeń ośmieszających przezwanego - *Pyncok* (na polecenie babci musiał przerwać trening i zejść z boiska, by kupić dla kur kaszę „pęczak”) lub jego niechlubnych czynów - *Okrajek* (podkradał

wspólnikowi dobre deski, dając w zamian deski skrajne, tzw. okrajki). Nazw neutralnych pod względem emocjonalności jest w tej grupie przezwisk niewiele (*Skaska, Opauka, Suk'ynnik, Sośńina, Néžv'yc*), zaś ekspresywność dodatnią przypisują informatorzy tylko jednemu przezwisku - *Žym'yń* - którego nosiciel okpił policję, podając tę nazwę jako swe nazwisko, czym zasłużył sobie na aprobatę współziomków.

Porównując przezwiska motywowane przez *nomina propria* z odapelatywnymi można stwierdzić, że tym ostatnim znacznie częściej towarzyszy nacechowanie emocjonalne i - co więcej - ich ekspresywność jest bardziej wyrazista a jej odcienie bardziej zróżnicowane. Ma to swoje uzasadnienie. Większość (73,2%) antroponimów motywowanych nazwami własnymi tworzona jest na bazie imienia lub nazwiska samego nosiciela, jego krewnego lub współziomka. Ponieważ są to nazwy ekspresywnie neutralne, więc tworzone w oparciu o nie antroponimy uzyskiwać mogą ekspresywność wyłącznie na drodze derywacji lub związku syntaktycznego z wyrazem emocjonalnie nacechowanym (w przypadku antroponimów wieloczłonowych). Zaś 57% przezwisk odapelatywnych ma dodatkowe źródło ekspresywności. Są nim rozmaite metaforyczne związki między nosicielami przezwisk a desygnatami nazw apelatywnych. Ponadto wiele nazw apelatywnych zawiera w swej strukturze znaczeniowej komponenty ekspresywne, które w procesie antroponimizacji tych nazw w różny sposób mogą być wykorzystane. Ekspresywność ta w wyniku derywacji lub metaforycznego traktowania nazwy może ulec intensyfikacji, osłabieniu lub całkowitej zmianie, co daje możliwość wyrażenia rozmaitych odcieni melioratywności i pejoratywności, takich jak: podziw, aprobata, pobłażanie, politowanie, ironia, lekceważenie, kpina, drwina i tym podobne. Przy znanej motywacji okolicznościowej barwa ekspresywności jest zwykle bogatsza i łatwiejsza do rozpoznania w przezwiskach odapelatywnych niż w tych, które tworzone są od nazw własnych.

3. Przezwiska o nieznannej motywacji okolicznościowej

W przypadku 72 przezwisk (17,9% zebranego materiału) nie udało się ustalić przyczyn i okoliczności ich powstania. Informatorzy nie znali motywów bądź przejawiali niechęć do ich ujawniania, zwłaszcza jeśli przezwisko było obraźliwe. W przypadku informacji rozbieżnych często okazywało się, że podawane przyczyny są tylko domniemane, toteż jeśli nie zostały one potwierdzone przez przynajmniej trzech spośród dwudziestu informatorów, antroponim umieszczony został w grupie przezwisk o nieznannej motywacji okolicznościowej. Przezwiska te nie zostały poddane analizie semantycznej i słowotwórczej ze względu na niemożność jednoznacznych rozstrzygnięć.

W grupie przezwisk mających formę wskazującą na przeniesienie (28 nazw) trudno czasem ustalić, z jakiej sfery rzeczywistości pozajęzykowej nazwa została

zaczepnięta oraz czy i jakiego rodzaju zmiany znaczeniowe towarzyszą jej przeniesieniu do klasy antroponimów. Na przykład męskie przezwisko *Suka* może być motywowane nazwą zwierzęcia (*suka* 'samica psa'), przerośnie używaną nazwą osoby (*suka* 'obelżywie o kobiecie') lub żargonową nazwą rzeczy (*suka* 'okratowany samochód policyjny'). Przezwisko to może być również rezultatem przejęzyczenia nosiciela lub przeniesienia nadużywanej przez niego nazwy. Nie można też wykluczyć, że jest ono wynikiem jakiejś żartobliwej lub złośliwej asymilacji leksykalnej, bądź że jest na przykład zleksykalizowaną dla celów antroponimotwórczych - zmazurzoną lub odzwierciedlającą seplenienie - formą osobową czasownika *szukać* (3 os. 1. poj. - *szuka*, gwarowo lub wadliwie - *suka*). Choć ta ostatnia możliwość wydaje się być mało prawdopodobna, to jednak w prezentowanym materiale występuje utworzone w ten sposób przezwisko *P'ixaj*, będące przeniesieniem gw. *pichaj* 'kłuj' (na skutek nieporozumienia nosiciel tego przezwiska, mówiąc „pichaj”, dał wnuczkowi przyzwolenie, by ukłuł go szydłem w intymne miejsce). Przyczyny kojarzenia nazwy apelatywnej z osobą bywają zupełnie przypadkowe i zaskakujące. Nieznajomość tych przyczyn utrudnia rozpoznanie zmian znaczeniowych, które mają miejsce przy "przechodzeniu" apelatywów do kategorii przezwisk. To z kolei uniemożliwia trafną ocenę ekspresywności, gdyż jej wykładnikiem w przezwiskach z kreacją semantyczną są właśnie owe zmiany znaczeniowe.

Analiza przezwisk o formie wskazującej na wykorzystanie do ich tworzenia środków formalnojęzykowych (28 nazw) jest również kłopotliwa. Brak informacji o przyczynach powstania przezwiska dopuszcza możliwość wielorakiej motywacji słowotwórczej i - co za tym idzie - nie pozwala rozstrzygnąć, jakie są formalne wykładniki derywacji. Co więcej, zdarzają się przezwiska, których podstawą mogą być zarówno nazwy własne jak i pospolite. Na przykład przezwisko *Kożicka* mogło zostać utworzone formantem *-iczka* od apelatywu *koza* lub nazwy własnej *Kozy* (nazwa wsi, w której mieszka nosiciel) bądź formantem *-ka* od apelatywu *kozica*. Derywacji towarzyszyć mogą różnego rodzaju metaforyczne związki między nosicielem przezwiska a desygnatem wyrazu fundującego (*koza*, *Kozy*, *kozica*). Dokonanie typologii tych związków i ocena ekspresywności przezwisk są - wobec nieznajomości zewnętrznej motywacji okolicznościowej - niemożliwe, podobnie jak w przypadku przezwisk niederywowanych. Należy przy tym zastrzec, że choć z formalnego punktu widzenia przezwiska te są nazwami derywowanymi, to jednak każde z nich faktycznie może być nazwą przeniesioną, jeśli przyczyną jego powstania było równobrzmiące z przezwiskiem powiedzonko nosiciela bądź wyraz użyty przez niego okazjonalnie w sytuacji, która miała wpływ na nadanie przezwiska, wreszcie jeśli przezwisko odziedziczone zostało po innym nosicielu.

W grupie przezwisk o nieznanym motywacji okolicznościowej znalazło się również 5 nazw, które ze względu na swą formę mogą być zarówno przeniesienia-

mi jak i derywatami oraz 11 nazw o nietypowej budowie morfologicznej (nazwy przekształcone fonetycznie, nietypowe złożenia i zrosty).

UWAGI KOŃCOWE

1. Zgromadzony materiał onomastyczny liczy 402 przezwise, których nosicielami jest 345 mieszkańców wsi Kozy.
2. Nosicielami zebranych przezwis są w głównej mierze mężczyźni - 308 nazw (76,6%); przezwise kobiet są mniej liczne - 94 nazwy (23,4%).
3. Spośród 51 nosicieli więcej niż jednego przezwisa 27 osób ma - oprócz przezwisa jednoczłonowego - przezwisko dwuczłonowe, którego forma wzbogacona jest przyimkiem „do” (np.: *August* || do *Augusta*, *Cygonka* || do *Cygonk'i*, *Smok* || do *Smoka* itp.). Przezwise w formie wyrażenia przyimkowego pełniące funkcję adresu mikrotoponimicznego są na Podbeskidziu dość popularne, występują licznie w Bielsko-Bialskim i Nowosądeckim.⁶⁹
4. W grupie 402 przezwis przyczyny powstania 72 nazw, tj. 17,9% (58m + 14f), nie są znane. Przezwise o zachowanej motywacji okolicznościowej - 330 nazw, tj. 82,1% - poddane zostały analizie semantycznej i słowotwórczej w obrębie dwóch grup:
 - a) przezwise motywowane przez *nomina propria* - 157 nazw, tj. 39,1% (99m + 58f),
 - b) przezwise motywowane apelatywami - 173 nazwy, tj. 43% (151m + 22f).
5. Nieoficjalne antroponimy motywowane nazwami własnymi (157 nazw) utworzone zostały głównie (w 84,7%) w oparciu o antroponimy oficjalne:
 - a) imię lub nazwisko nosiciela - 87 nazw (55,4%),
 - b) imię lub nazwisko krewnego lub współziomka - 28 nazw (17,8%),
 - c) imiona lub nazwiska znanych postaci - 18 nazw (11,5%).

Zaledwie 24 nazwiska w tej grupie, tj. 15,3%, powstały w oparciu o inne niż imię bądź nazwisko nazwy własne (każda klasa semantyczna tych nazw własnych motywuje mniej niż 10 przezwis).

⁶⁹ Por. R. Łobodzińska, L. Tomczak, op. cit., s. 70.

6. Przewiska motywowane nazwami pospolitymi (173 nazwy) określają przede wszystkim (w 79,8%):
- cechy zewnętrzne nosicieli - 44 nazwy (25,4%),
 - cechy ich mowy (powiedzonka, przekleństwa, wady i błędy wymowy) - 40 nazw (23,1%),
 - zawód, zajęcia nosicieli - 38 nazw (22%),
 - cechy wewnętrzne - 16 nazw (9,2%).

Pozostałych 35 przezwisk w tej grupie, tj. 20,2%, motywowanych jest innymi przyczynami (każda z nich motywuje mniej niż 10 przezwisk).

7. W grupie 157 antroponimów pochodzących od nazw własnych liczniejsze niż przeniesienia są nazwy derywowane - jest ich 99 (63,1%). Formacjom sufiksalnemu (69 nazw) w przypadku 53 nazw towarzyszy dezintegracja podstawy, zaś w obrębie formacji bezsufiksalnych (30 nazw) aż 26 nazw utworzonych zostało w procesie dezintegracji podstaw (ucięcia są tu jedynym formalnym wykładnikiem derywacji bądź towarzyszą derywacji paradygmatycznej).

Jak widać proces dezintegracji podstawy jest zjawiskiem niezwykle częstym przy derywowaniu nieoficjalnych antroponimów od nazw własnych, a w przypadku derywowania ich od imion nosicieli - jest zjawiskiem niemal obligatoryjnym (towarzyszy 63 spośród 65 antroponimów odmiennych).

Inaczej jest w przypadku przezwisk odapelatywnych. Tu, spośród 71 nazw derywowanych, tylko w przypadku 17 nazw mamy do czynienia z dezintegracją podstawy, zaś dominującym typem derywacji jest sufiksacja postępową - 43 nazwy. Pozostałe 11 nazw to złożenia, zrosty i formacje powstałe w wyniku derywacji paradygmatycznej.

8. W grupie 173 przezwisk odapelatywnych przeważają nazwy niederywowane - jest ich 106 (61%), w tym 97 przeniesień. 27 spośród nich to przeniesione do klasy antroponimów wyrazy, wyrażenia i zwroty odzwierciedlające cechy mowy nosicieli. Przewiska te są zabarwione pejoratywnie - zwykle ośmieszają nosicieli. Dalszych 18 przezwisk to nazwy przeniesione z klasy apelatywów bez zmiany znaczenia. Tylko niektóre z nich, oceniające, np.: *Mamlas* (plotkarz), *P'icek* (niski), są nacechowane ujemnie; większość służy indywidualizowaniu i ma neutralną barwę emocjonalną, np.: *Gouymb'oš* (hodował gołębnie), *Kam'yñoš* (był z zawodu kamieniarzem). Najliczniejszą grupę przeniesień (52 nazwy) stanowią przezwiska zaczerpnięte z kategorii apelatywów w znaczeniu metaforycznym. Spotykamy tu oryginalne metafory powstałe w wyniku podobieństwa wewnętrznych lub zewnętrznych cech nosicieli do cech przypisywanych desygnatom nazw apelatywnych, metonimie oparte na różnego rodzaju związkach między nosicielami a desygnatami apelatywów, wreszcie nieliczne synekdochy. Najczęściej wykorzystywane do tworzenia przezwisk z kreacją semantyczną są w prezentowanym materiale nazwy

rzeczy (19), osób (11), zwierząt (8) i roślin (4). Ekspresywność tak utworzonych przezvisk jest oczywista - wynika z ich metaforyczności. Podobne metaforyczne związki towarzyszą aż 47 wśród 67 przezvisk odapelatywnych derywowanych. Ogółem blisko 57% przezvisk odapelatywnych (nie biorąc pod uwagę występujących w funkcji przezvisk licznych powiedzonek, przekleństw itp.) ma jedyne lub dodatkowe źródło ekspresywności w rozmaitych metaforycznych związkach między nosicielami przezvisk a desygnatami apelatywów bądź to przeniesionych do klasy przezvisk, bądź stanowiących podstawy słotwórcze antroponimów.

Nacechowanie ekspresywne znacznie częściej towarzyszy przezviskom odapelatywnym niż motywowanym przez *nomina propria*. Te ostatnie zyskują nacechowanie emocjonalne głównie dzięki melioratywnym lub pejoratywnym formantom wprowadzanym do neutralnych pod względem emocjonalności podstaw (imion i nazwisk nosicieli, nazw miejscowych). Bardziej zróżnicowane odcienie ekspresywności (politowanie, ironia, kpina, pogarda) mają antroponimy motywowane imionami postaci związanych z wiarą, postaci literackich czy filmowych, nazwiskami znanych postaci historycznych i współczesnych (rzadziej nazwiskami nosicieli) oraz etnonimami. Spotkać tu można ciekawe antonomazje, żartobliwe asymilacje leksykalne, zabawne przekształcenia fonetyczne. W wymienionych grupach antroponimów nazwy własne wykorzystywane są zwykle w sposób metaforyczny. Utworzone tak przezviska poprzez swą ekspresywność zbliżają się do grupy przezvisk odapelatywnych.

9. Wśród 330 przezvisk zanalizowanych pod względem słotwórczym 166 nazw (50,3%) to nazwy derywowane, w tym większość - 117 formacji - utworzonych zostało przy pomocy formantów sufiksalnych. Wykorzystano następujące przyrostki (liczba użyć - w nawiasach):

a) sufiksy (6) użyte zarówno w przezviskach tworzonych od nazw własnych

(wł.) jak i od apelatywów (ap.):

-ek (20) (12 wł. + 8 ap.) -owa (6) (5 wł. + 1 ap.)

-ka (17) (9 wł. + 8 ap.) -ula (3) (2 wł. + 1 ap.)

-uś (6) (3 wł. + 3 ap.) -ara (2) (1 wł. + 1 ap.)

b) sufiksy (16) użyte tylko w antroponimach pochodzących od nazw własnych:

(po 8) : -an, -eczka

(po 2) : -cia, -cha, -ecki, -inka, -os, -ś(u), -ur

(1) : -anka, -on, -ś, -(ś)iczek, -ulinek, -uszek, -usia

c) sufiksy (14) użyte tylko w przydomkach odapelatywnych:

(7) : -ak

(3) : -arz

(po 2) : -acz, -iczek, -nik, -ularz

(1) : -ała, -eczko, -ik, -ko, -la, -or, -uśka, -yna

Do utworzenia 117 przydomków derywowanych sufiksalnie wykorzystano 36 różnych przyrostków, przy czym tylko 7 z nich użytych zostało więcej niż 3 razy. Najbardziej produktywnymi okazały się sufiksy: *-ek* (20), *-ka* (17) i wykazujące już znacznie niższą frekwencję: *-eczka* (8), *-an* (8), *-ak* (7), *-uś* (6), *-owa* (6). Na uwagę zasługuje fakt, że 16 przyrostków, a więc niemal połowa, to przyrostki (proste lub złożone) zawierające podstawową spółgłoskę *-k-*. Utworzono nimi aż 68 formacji. Prymarną funkcją większości użytych przyrostków jest funkcja zdrabniająca i spieszczająca, niemniej wykorzystanie ich w przydomkach wiąże się zwykle z różnymi zmianami tych funkcji (często służą wprowadzeniu nuty ironii). Tylko dwa spośród użytych formantów: *-eck*i (2) oraz *-owa* (6) to formanty przymiotnikowe, pozostałe są formantami rzeczownikowymi.

10. W zgromadzonym materiale onomastycznym dostrzec można wiele cech gwarowych, głównie fonetycznych i leksykalnych, rzadziej w obrębie słowotwórstwa.

Często spotykanym zjawiskiem jest mazurzenie (*Ceśa, Buuecka, Magdecka, Śl'if' yś, Śtygar, Śp'ic* i in.) i pochylenie samogłosek (*Pyskato..., Gup'o..., Uukoś, Gorol'icek, Bulov'on, Żaró'uva, D'jobouek, Kam'yñoś, Żym'yń, Pynzel, Pympor, Vyzeu, Čyśiguofka* i in.); w przydomku *uOćypa* występuje zanikająca już w koziańskiej gwarze silna labializacja nagłosowej samogłoski *o*.

Niektóre przydomki odapelatywne powstały na bazie wyrazów gwarowych lub przestarzałych (*picek, mamlas, puryno, karkoska, robsik, haśnik, putnia, majcher, surgot, kolarz, gojny, kolapać się, pichać, cupkać, stryc, babówka, konderotek, pecyna, masara, fuła, cuba, płatew, ociepka, opałka, pleban, pularys*).

W obrębie przydomków derywowanych na uwagę zasługują licznie występujące rozbudowane formanty deminutywno-hipokorystyczne: *-eczka, -(ś)iczek, -inka, -ulinek, -uszek, -uśka, -iczek, -eczko*. Taka intensywna deminutywizacja polegająca na kumulowaniu przyrostków jest tendencją słowotwórczą typową dla gwary. Warto również zwrócić uwagę na sufiks *-ała* użyty w przydomku *Surgaua* (od gw. *surgot* 'szmata, znoszone ubranie') określającym furmana, który wyścielał swój wóz mnóstwem szmat i starych ubrań.

Wykorzystany tu staropolski formant *-ata* wykazuje obecnie pewną produktywność jedynie w gwarowych nazwach z kategorii *nomina agentis*. Gwarowego, skróconego przyrostka *-an* zam. *-anin* użyto we wszystkich przezviskach męskich równobrzmiących z nazwami mieszkańców: Starofšon, Bulov'on, Amerykon.

11. W niniejszej pracy zgromadzono jedynie przezviska, pominięte zaś zostały dość licznie występujące na terenie Kóz przydomki, np.: *F'il'ipy*, *Xauupka*, *do Xermy*, *K'iśle*, *Kl'imek*, *do Kovola* || *do Kovol'icka*, *Krocuše*, *Kaňulka*, *Myna*, *do Myrcka*, *do Nag'igo*, *do Nežycka*, *do Nogl'ick'i*, *Ogurek* || *do Ogurka* || *Ogury*, *do Paveuka*, *Pluton*, *P'iška*, *do Syjoty*, *Šmajduck'i*, *Štafa*, *Torov'izna*, *do Vojtuša* *do Muyna*, *Vopník'i*, *Zužok'i*. Tego typu antroponimy służą określaniu całych rodzin lub ich gałęzi, a nie pojedynczych osób (jak przezviska). Są to nazwy dziedziczone i w związku z tym emocjonalnie neutralne, bo nie charakteryzują aktualnych nosicieli, a tylko ich nazywają. Spełniają więc podobną funkcję jak urzędowe nazwiska - są wobec nich nieoficjalnymi nazwami zastępczymi. Wiele koziańskich przydomków wykazuje formalny związek z dawnymi bądź współcześnie występującymi na terenie wsi nazwiskami, z nieoficjalnymi toponimami, są przydomki odimienne i nawiązujące do pewnych zawodów, wiele pochodzi też zapewne od przezvisk przodków. Analiza semantyczna i słowotwórcza przydomków jest jednak w większości przypadków niemożliwa, ponieważ okoliczności ich powstania są zazwyczaj nieznane, a również dlatego, że wiele spośród nich uległo wtórnej etymologizacji.

Halina OLECH

Nicknames of Inhabitants of Kozy Village in the Voivodship of Bielsko-Biała

S u m m a r y

The onomastic material presented in the paper includes 402 unofficial anthroponemes. Nicknames of preserved circumstantial motivation (330 names) were analysed in terms of semantics and word-formation within two groups: nicknames motivated by *nomina propria* and those motivated by appellativa.

Genetic and semantic classification make it possible to determine what categories of common and proper names are most often used to form nicknames. Formal criteria were applied at the lower level of classification. Dividing the nicknames into the derivated and non-derivated makes it possible to compare mechanisms of forming anthroponemes in both groups and in semantic groups formed within them.

Analysis of the derivated names reveals kinds of derivation used when forming nicknames according to formal linguistic rules and specific means that are used in the process. Non-derivative names in the appellative nicknames were additionally analysed in order to find out which types of changes of meaning that accompany transfer of appellativa into the anthroponeme class are used most frequently, and which areas of extra-language environment provide the most material for creating new nicknames.

The results of thus conducted analysis of the onomastic material were supplemented by remarks on linguistic exponents of expression regarding the nicknames in which awareness of their genesis allows finding out what emotions determined the process of expression.